

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Mladistvý pachatel a jeho trestněprávní odpovědnost

Marcela Hummelová

Plzeň 2012

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Mladistvý pachatel a jeho trestněprávní odpovědnost

Marcela Hummelová

Příslušné oborové pracoviště:	Katedra trestního práva
Název studijního programu:	Právo a právní věda
Název oboru:	Právo
Vedoucí diplomové práce:	Doc. JUDr. František Novotný, CSc. Katedra trestního práva

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň, březen 2012

.....

Marcela Hummelová

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce panu Doc. JUDr. Františku Novotnému, CSc. za jeho rady, připomínky a pomoc při zpracovávání této diplomové práce a také rodině za pomoc a vytvoření příznivého zázemí při zpracovávání této diplomové práce.

Obsah:

1. Úvod	10
2. Vymezení základních pojmů	12
3. Trendy v oblasti zacházení s mladistvým pachatelem v trestním právu hmotném	14
3.1. <i>Pojem a účel opatření</i>	14
3.2. <i>Výchovná opatření</i>	16
3.2.1 Druhy výchovných opatření.....	18
3.2.2 Ukládání výchovných opatření.....	19
3.2.3 Změna a zrušení výchovných opatření.....	21
3.2.4 Jednotlivá výchovná opatření.....	23
3.2.4.1 Výchovné povinnosti a výchovná opatření.....	23
3.2.4.2 Napomenutí s výstrahou.....	27
3.3. <i>Ochranná opatření</i>	29
3.3.1 Druhy ochranných opatření.....	29
3.3.2 Ukládání ochranných opatření.....	29
3.3.3 Jednotlivá ochranná opatření.....	30
3.3.3.1 Ochranná výchova.....	30
3.4 <i>Trestní opatření</i>	33
3.4.1 Druhy trestních opatření.....	35
3.4.2 Ukládání trestních opatření.....	36
3.4.3 Vybraná trestní opatření.....	36
3.4.3.1 Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody.....	37

3.4.3.2 Nepodmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody.....	38
4. Rozbor platné právní úpravy s důrazem na právní následky provinění mladistvého.....	39
4.1 <i>Historický vývoj právní úpravy od nejstarších dob.....</i>	39
4.2 <i>Historický vývoj českého trestního práva mladistvých.....</i>	40
4.3 <i>Rakouský trestní zákon z roku 1852.....</i>	42
4.4 <i>Přelom 19. a 20. století.....</i>	43
4.5 <i>Právní úprava od vzniku Československa do přijetí zákona z roku 1931... </i>	44
4.6 <i>Zákon o soudnictví nad mládeží z roku 1931.....</i>	44
4.7 <i>Období od roku 1950.....</i>	51
4.8 <i>Zákon č. 218/2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).....</i>	54
5. Probační a mediační služba.....	58
5.1 <i>Historický vývoj.....</i>	58
5.2 <i>Probační a mediační služba podle platné právní úpravy.....</i>	60
5.3 <i>Využití probační a mediační služby ve věcech mladistvých.....</i>	64
5.3.1 <i>Dohled probační a mediační služby nad mladistvými.....</i>	64
5.3.1.1 <i>Povinnosti a omezení spojená s probačním dohledem.....</i>	66
5.3.2 <i>Probační program.....</i>	69
6. Rozbor zahraniční právní úpravy.....	71
6.1. <i>Právní úprava trestání mladistvých na Slovensku.....</i>	71
6.2 <i>Sankce ukládané mladistvým.....</i>	73
7. Závěr.....	77

8. Resume.....78

1. Úvod

„Je již obecným míněním celého kulturního světa, že zločinnosti mládeže nestačí se čeliti trestem, nýbrž že je zapotřebí zjišťovati a potírati ono skryté zlo, z něhož trestný čin vytryskl. Toto zlo, zaviněné často hlubšími individuálními i sociálními příčinami, ležícími i mimo osobu pachatelovu, bývá někdy větší, než jak by se dalo souditi z trestného činu a tává se zhusta pramenem zločinnosti ve věku dospělém.“¹ Problematika delikventní mládeže byla, je a bude aktuálním problémem asi vždy. Vzhledem nutnosti se tímto oborem trestního práva zabývat a neustále reagovat na současnou trestnou činnost mladistvých, jsou možnosti rozboru této problematiky značné.

Oblast trestního práva hmotného i procesního zabývající se mladistvými pachateli a jejich trestní odpovědností považuji za značně rozsáhlou, proto se v této práci budu věnovat materii mladistvých pachatelů pouze z pohledu hmotněprávního. Za nutné a jistě vhodné považuji vymezit na začátku mé práce základní pojmy, se kterými se v průběhu celé práce budu často setkávat a podrobněji je rozebírat. Další kapitola je zaměřena „Trendy v oblasti zacházení s mladistvými pachateli v trestním právu hmotném.“ Jedná se především o trestněprávní reakci na trestnou činnost mladistvých pachatelů, tedy výchovná, ochranná a trestní opatření. Výchovná opatření jsou představována výchovnými povinnostmi, výchovnými omezeními a napomenutím s výstrahou. U ochranných opatření se zaměřím pouze na opatření upravená speciální trestní normou – zákonem č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže² - ochrannou výchovou. Přesto, že problematiku trestních opatření považuji za důležitou, nebudu se jí v této práci zabývat do takové hloubky, do jaké by bylo potřeba. Svoji práci v této části zaměřím na trestní opatření spojená s trestem odnětí svobody, ať již podmíněné, podmíněné s dohledem či nepodmíněné. V následující kapitole se budu zabývat historickým vývojem trestání mladistvých pachatelů od nejstarších dob do současnosti s důrazem na reakce zákonodárství na trestnou činnost mladistvých pachatelů. Další část bude věnována neméně důležitému institutu Probační a mediační služby. V úvodu kapitoly stručně charakterizuji probační službu jak z hlediska historického, tak současnosti, vysvětluji její organizační strukturu,

¹ Miříčka, A., Scholz, O. O trestním soudnictví nad mládeží. Praha : Československý kompas, 1932, str. 1

² dále v práci jen zákon o soudnictví ve věcech mládeže - ZSM

povinnosti jejích úředníků a v neposlední řadě rozebírám institut dohledu probačního úředníka a probační program. Závěrem této práce se zabývám rozbořem slovenské právní úpravy trestního práva v oblasti zacházení s mladistvými pachateli, zejména opatření, která jsou mladistvým ukládána, a na stručnou komparaci se speciální úpravou obsaženou v ZSM.

2. Vymezení základních pojmů

Pojem mladistvý je pro účely zákona o soudnictví ve věcech mládeže vymezen v ustanovení § 2 odst. 1 písm. c) tohoto zákona jako osoba, která v době spáchání provinění dovršila patnácti let a nepřekročila osmnáctý rok věku. Pachatel se stává mladistvým až den následující po dni, kdy dovršil patnáctý rok věku. Vzhledem k tomu nelze považovat za trestně odpovědného pachatele, který se provinění dopustil v den svých patnáctých narozenin. Naopak v případě spáchání provinění v den osmnáctých narozenin, je pachatel stále považován za mladistvého.³ „Pojem mladistvý není identický s pojmem nezletilý z hlediska občanského práva. Dřívější nabytí zletilosti před dovršením osmnáctého roku věku je pro trestní odpovědnost bez významu.“⁴

Osoba blízká věku mladistvých není v českých trestních zákonech⁵ nikde výslovně definována. TrZ se o ní zmiňuje např. v ustanovení § 41 písm. f), kde je věk blízký věku mladistvých považován za polehčující okolnost. Dále se o osobě věku blízkém mladistvých zmiňuje také ustanovení § 48 odst. 5 TrZ, kde v případě podmíněného upuštění od potrestání s dohledem, dává možnost uložit takové osobě některá z výchovných opatření uvedených v ZSM za obdobných podmínek, uvedených v tomto zákoně. „Za mladistvého se zpravidla považuje osoba, která spáchala trestný čin mezi 18. a 21. rokem (eventuelně 25. rokem věku) a která má v systému trestního práva zásadně postavení dospělého, přičemž zde existují možnosti zmírnění jejího postavení, zejména v oblasti sankcí, a za určitých okolností na ni může být aplikována speciální úprava pro mladistvé“⁶

Základ trestní odpovědnosti mladistvých představuje provinění. Proviněním se rozumí protiprávní čin, který TrZ označuje za trestný a který vykazuje v něm uvedené znaky, dopustil-li se ho mladistvý. TrZ upustil od dřívějšího materiálního znaku provinění – nebezpečnost činu pro společnost – jehož stupeň musel být u

³ Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str. 10

⁴ Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004, str. 7

⁵ zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník, dále v práci jen TrZ, zákon č. 141/1961 Sb. o trestní řízení soudním (trestní řád), dále v práci jen TŘ

⁶ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2005, str. 268

mladistvých vyšší než malý. Pojem byl nahrazen výrazem společenská škodlivost, jež má vykazovat obsah materiální stránky provinění.⁷

Opatření představují základní trestněprávní následky provinění mladistvých ve smyslu hmotněprávní reakce na trestnou činnost. Nepředstavují však jediné možné řešení kriminality mládeže. ZSM totiž nevylučuje, že k dosažení jeho účelu může dojít i bez jejich uložení. V takových případech počítá s možností ukončení trestního stíhání rozhodnutím, které nezahrnuje přijetí žádného opatření. Ustanovení § 10 ZSM mezi opatření ukládaná mladistvým řadí výchovná, ochranná a trestní opatření.⁸

⁷ Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 418

⁸ Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 566

3. Trendy v oblasti zacházení s mladistvým pachatelem v trestním právu hmotném

3.1. Pojem a účel opatření

Do přijetí nové právní úpravy týkající se mladistvých pachatelů, spadalo trestání mládeže do právní úpravy obecného trestního práva a představovalo tak určitou výjimku z obecných norem trestního práva vztahujících se na dospělé. Zásadní změnu v úpravě následků za protiprávní činy přinesl až ZSM. Upravuje nejen postihy mládeže, ale i děti mladších patnácti let.⁹ ZSM vzhledem k novému přístupu k proviněním mládeže používá i novou terminologii. Následek trestné činnosti již není označován jako trest, ale ustanovení § 2 odst. 2 písm. b) zavádí nový termín - opatření. Tento pojem vystihuje rozdílnou povahu reakce na trestnou činnost mládeže. Nová filosofie v tomto směru tím dává přednost restorativní (obnovující) justici před represivní, která je dominantní u trestních sankcí dospělých.¹⁰ „Hovoříme o tzv. monistickém systému sankcí, ve kterém jsou vedle sebe zařazena opatření výchovná (§ 15 až § 20 zák. mládeže), ochranná opatření (§ 21 až § 23 zák. mládeže) a trestní opatření (§ 24 až § 35 zák. mládeže).“¹¹

ZSM v ustanovení § 1 odst. 2 vymezuje cíl projednávání protiprávních činů mladistvých. Tímto cílem je uložení takového opatření, které účinně přispěje k zamezení dalšího páčání trestné činnosti, aby si mladistvý našel své společenské uplatnění vzhledem k jeho rozumové vyspělosti a jeho schopnostem, a aby dle svých možností a sil přispěl k nápravě újmy vzniklé jeho protiprávním jednáním. Dalším důležitým ustanovením je odst. 1 § 3, kde je kromě základních zásad trestního postihu mladistvých stanoveno, že sankce a jejich ukládání mají směřovat zejména k obnovení narušených sociálních vztahů, začlenění mladistvého do rodinného a sociálního prostředí a předcházení trestné činnosti mladistvých. Účel ukládaných opatření je prezentován v ustanovení § 9 odst. 1, kde je stanoveno, že uložené opatření má vytvářet podmínky pro sociální a duševní rozvoj s ohledem na jeho

⁹ viz Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, str. 445,446. srov. usnesení KS v Českých Budějovicích ze dne 31.10.2006 sp. Zn. 3 Rodo 6/2006 : jako dítě mladší patnácti let označuje toho, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok věku. Skutečnost, že dítě po spáchání činu jinak trestného již dovršilo patnáctý rok věku, nebrání zahájení řízení podle hlavy třetí a uložení opatření podle § 93 odst. 1 zák. č. 218/2003 Sb.

¹⁰ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 570

¹¹ Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004, str. 25

rozumový a mravní vývoj, vlastnostem mladistvého, rodinné výchově, prostředí, ze kterého pochází, ale také zamezovat a předcházet dalšímu protiprávnímu jednání.

Zákon v tomto ohledu značně rozšiřuje možnost reakce na trestnou činnost mladistvých i v případě, kdy není skončeno trestní řízení. Dále stanovuje podmínky pro uložení individualizovaného opatření s ohledem na osobu mladistvého pachatele a povahu spáchaného provinění a umožňuje potřebnou kombinaci výchovných, ochranných a trestních opatření. Opatření však nepředstavují jediný a nenahraditelný následek provinění. K naplnění účelu ZSM může dojít i bez jejich uložení. Děje se tomu tak např. v rámci upuštění od uložení trestního opatření¹² nebo prostřednictvím tzv. odklonů od standardního trestního řízení jako je např. odstoupení od trestního stíhání¹³, podmíněného zastavení trestního stíhání či schválení narovnání dle TŘ.¹⁴ Ustanovení § 10 odst. 1 umožňuje uložení následujících opatření:

- výchovná opatření
- ochranná opatření
- trestní opatření

Je důležité znovu upozornit, že zmíněný systém opatření, je založen na principu monismu trestních sankcí, naopak od systému ochranných opatření a trestů, uplatňujících se proti dospělým pachatelům, který je založen na principu dualismu trestů.¹⁵

Výchovná opatření jsou stanovena taxativně v ustanovení § 15 odst. 2 ZSM:

- a) dohled probačního úředníka,
- b) probační program,
- c) výchovné povinnosti,
- d) výchovná omezení,
- e) napomenutí s výstrahou.

Ochranná opatření vyjmenovává ustanovení § 21 odst. 1 ZSM:

¹² srov. § 11 ZSM

¹³ srov. § 70 ZSM

¹⁴ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 566

¹⁵ viz Novotný, F. Trestní právo hmotné. 3. rozšířené vydání. Aleš Čeněk Plzeň, 2010, str. 326

- a) ochranné léčení,
- b) zabezpečovací detence,
- c) zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- d) ochranná výchova.

Jako trestní opatření uvádí ustanovení § 24 odst. 1 ZSM:

- a) obecně prospěšné práce,
- b) peněžité opatření,
- c) peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- d) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- e) zákaz činnosti,
- f) vyhoštění,
- g) domácí vězení,
- h) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- i) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněně odsouzení),
- j) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
- k) odnětí svobody nepodmíněně.

3.2 Výchovná opatření

„Výchovná opatření v systému sankcí pro mladistvé (výchovná opatření, ochranná opatření, trestní opatření) představují jejich nejmírnější druh.“¹⁶ V souvislosti s trestáním mladistvých mají zásadní postavení, neboť právě jimi lze nejefektivněji zasahovat do aktuálního způsobu života mladistvého, jeho rodinných poměrů a reagovat na příčiny, které ho vedly ke spáchání trestné činnosti. Dále je třeba upozornit, že také z hlediska ovlivňování mladistvého pachatele, jeho chování, napravení sociálních poměrů, urovnání vztahů souvisejících s proviněním a především vytvoření podmínek pro sociální rozvoj mladistvého, zaujímají výchovná opatření významnou pozici v celém systému trestání mládeže.¹⁷ Účelem výchovných opatření je navíc kromě obecného účelu opatření, který byl již zmíněn, také dle ustanovení § 15 odst. 4 usměrňování způsobu života mladistvého a podporování a

¹⁶ viz Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004, str. 34

¹⁷ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 573

zajišťování jeho výchovy. Výchovná opatření jsou tak projevem zásady pomocné role trestní represe.¹⁸ To ovšem neznamená, že v sobě výchovná opatření neobsahují též určitou újmu. Důkazem toho je, že řada druhů výchovných opatření představuje značné omezení běžného života. Příkladem je opatření v podobě dohledu probačního úředníka, podrobení se probačnímu programu, uložení výchovných povinností či výchovných omezení. Pro představu lze uvést např. omezení v podobě zákazu navštěvovat určité akce, nevhodné prostředí, zákaz užívat návykové látky, povinnost zdržovat se na určitém místě, povinnost podrobit se léčení nebo programu sociálního výcviku, apod. Určitá výchovná opatření dokonce omezují způsob života mladistvého pachatele výrazněji než některá trestní opatření. Uložení výchovného opatření v souvislosti s upuštěním od uložení trestního opatření nebo s podmíněným zastavením trestního stíhání představuje zásadnější omezení mladistvého než uložení takovýchto opatření bez jakýchkoli dalších povinností či omezení.¹⁹ Jak již bylo výše naznačeno, výchovná opatření je možno uložit jak při upuštění od trestního opatření nebo při podmíněném upuštění od trestního opatření, tak i vedle již uloženého trestního či ochranného opatření nebo v souvislosti se zvláštními způsoby řízení. Výchovná opatření je možno také uložit již v průběhu trestního řízení, před meritorním rozhodnutím, ale pouze se souhlasem mladistvého. Doba, na kterou je možno výchovná opatření uložit, se liší dle toho, zda je opatření ukládáno samostatně či v souvislosti s jiným opatřením. V prvním případě je maximální délka uloženého výchovného opatření dle ustanovení § 15 odst. 1 tři roky. V druhém případě se výchovná opatření ukládají nejdéle na dobu současně stanovené zkušební doby u podmíněného odsouzení či podmíněného uložení peněžitého opatření.²⁰ Specifikem tohoto druhu opatření je také možnost, uložit jej zásadně bez souhlasu mladistvého. Výjimku představuje opatření v podobě probačního programu, a pokud je výchovné opatření uloženo v průběhu řízení, před meritorním rozhodnutím soudu pro mládež. Souhlas s uložení výchovného opatření v průběhu řízení musí dát mladistvý osobně. Již uložený souhlas může mladistvý kdykoli odvolat. „Souhlas s uložení výchovného opatření před pravomocným rozhodnutím věci neprejudikuje rozhodnutí

¹⁸ viz Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004, str. 34

¹⁹ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 574

²⁰ viz Schelleová, I., a kolektiv Právní postavení mladistvých. Praha : Eurolex Bohemia, 2004, str. 62

o vině a nelze jej považovat za doznání mladistvého.²¹ Podmínkou výběru výchovného opatření, které bude pro mladistvého nejvhodnější, je co nejpečlivější zhodnocení poměrů mladistvého s ohledem na prostředí, v němž žije a jeho osobnost, zjištění příčin, které mladistvého vedly ke spáchání provinění, obnovení sociálního zázemí. Zároveň je nutno opět přihlídnout ke stupni rozumového a mravního vývoje mladistvého. Výše uvedené nachází oporu v ustanovení § 55 ZSM, který ukládá soudu a státnímu zástupci povinnost takovéto příčiny a okolnosti zjišťovat a v ustanovení § 56 ZSM jim poskytuje možnost k tomuto účelu pověřit Probační a mediační službu či orgán sociálně-právní ochrany dětí.²²

3.2.1 Druhy výchovných opatření

S ohledem na právní úpravu výchovných opatření, která představuje tzv. systém opatření, které je možno využít v oblasti trestné činnosti mladistvých, lze říci, že pokud jsou opatření náležitě a především vhodně užita, je možno diferencovaně přistupovat k jednotlivým mladistvým pachatelům. Současně systém opatření umožňuje pozitivní působení na mladistvého v průběhu celého trestního řízení, popřípadě i po jeho skončení. Nutno podotknout, že vzhledem k možnosti uložit výchovná opatření i v rozhodnutí, jimiž se trestní stíhání končí, jak je tomu u schválení narovnání, odstoupení od trestního stíhání a upuštění od uložení trestního opatření, je možné s mladistvým pachatelem pracovat a pozitivně ovlivňovat jeho způsob života do budoucna. Určité druhy výchovných opatření, např. dohled probačního úředníka, výchovné povinnosti zaplatit přiměřenou částku na pomoc obětem trestné činnosti, bezplatně vykonat společensky prospěšnou činnost nebo snaha o vyrovnání se s poškozeným, svým způsobem představují některá trestní opatření. Celá soustava výchovných opatření tak vytváří prostor pro individualizaci jednotlivých způsobů řešení trestné činnosti mladistvých a umožňuje reagovat a řešit problémy trestné činnosti mládeže efektivněji, než bylo možno v minulosti za pomoci klasických prostředků trestního práva. Asi nejcitelnější pozitivum představuje řešení problémů mladistvého a předcházení páchaní další trestné činnosti, aniž by muselo dojít ke společenské separaci mladistvého pachatele.

²¹ viz Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004, str. 34

²² viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 575

Navíc je možné reagovat na aktuální stav případnou změnou výchovného opatření v průběhu trestního řízení.²³

Výše zmíněný seznam výchovných opatření, uvedený v ustanovení § 15 odst. 2, představuje výčet taxativní, což znamená, že není možno v oblasti trestání mladistvých využít jiného druhu opatření, než jaký uvádí ZSM. Na druhou stranu je ale možno jednotlivá opatření vzájemně kombinovat, což opět umožňuje efektivní individualizaci trestní sankce a možnost zohledňovat osobní poměry mladistvého. Je třeba také upozornit na způsob, jakým jsou výchovná opatření vymezena v ZSM. Vzhledem k tomu, že ZSM obsahuje jen rámcové vymezení jednotlivých druhů výchovných opatření, nabízí se zde možnost využít téměř jakýchkoli opatření, pokud se svým charakterem a povahou dají podřadit pod konkrétní druh výchovného opatření, zejména pokud se jedná o výchovné povinnosti či výchovná omezení. Přestože ZSM konkrétně nestanovuje žádné podmínky pro určení jednotlivého výchovného opatření, ustanovení § 3 odst. 3 vytváří mantinely volné úvahy soudu pro mládež tím, že ukládá povinnost přihlídnout k přiměřenosti konkrétního výchovného opatření a zároveň k osobnosti mladistvého pachatele a jeho trestné činnost.²⁴

3.2.2 Ukládání výchovných opatření

Uložení výchovných opatření je podle ZSM možné jak v přípravném řízení, tak v řízení před soudem pro mládež. Zatímco v přípravném řízení je uložení výchovných opatření podmíněno souhlasem mladistvého, v řízení před soudem pro mládež takového souhlasu třeba není.²⁵ Výjimku však představuje souhlas s podrobením mladistvého probačnímu programu. ZSM výslovně nestanovuje, kdy je možno výchovné opatření uložit nejdříve. Mezník, kdy lze takové výchovné opatření uložit nejpozději, však představuje meritorní rozhodnutí. Ve vykonávacím řízení je tak možno uložené výchovné opatření pouze změnit nebo zrušit. V přípravném řízení

²³ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str. 192, 193

²⁴ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 576, 577

²⁵ usnesení KS v Českých Budějovicích-pobočka v Táboře ze dne 15.4.2004, sp. zn. 14 To 130/2004: soud pro mládež rozhodující v trestní věci mladistvého v hlavním líčení ve věci samé není při ukládání výchovných opatření podle § 15 odst. 1., odst. 2 písm. a),c),d) ZSM, např. výchovných povinností, výchovných omezen, povinen vyžadovat souhlas mladistvého podle § 15 odst. 3 ZSM. Výjimkou je uložení probačního programu, kde povinnost vyžadovat souhlas vyplývá z ustanovení § 17 odst. 2 písm. c) citovaného zákona

je k uložení výchovného opatření oprávněn státní zástupce a v řízení před soudem pro mládež zvláštní senát nebo samosoudce příslušného soudu.²⁶ „Zákonným stanovením zvláštních soudů pro mládež má být zaručeno že trestní věci mladistvých a věci, ve kterých jde o posuzování činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let, projednávají soudci, kteří mají předpoklady pro tuto činnost danou jejich osobními vlastnostmi i specializovaným vzděláním.“²⁷ Rozhodnout o uložení výchovného opatření může však i soud odvolací, a to aniž by byl vázán zákazem reformationis in peius. Zákaz se vztahuje pouze na opatření trestní, tudíž může odvolací soud uložit výchovné opatření i v případě, že soud prvního stupně žádné neuložil. Může také uložit výchovné opatření, které omezuje mladistvého pachatele více, než výchovné opatření, uložené soudem prvního stupně. Stejný zákaz reformationis in peius neplatí ani pro soud prvního stupně, pokud mu věc byla odvolacím soudem vrácena k novému rozhodnutí. Výchovné opatření ukládá v průběhu trestního řízení státní zástupce i soud pro mládež ve formě usnesení, proti kterému není možné podat stížnost. Pokud však soud uloží výchovné opatření při konečném rozhodnutí, je výrok o uložení výchovného opatření součástí tohoto rozhodnutí, a to buď ve formě rozsudku nebo usnesení. Z výše uvedeného lze dovodit, že trestní řízení nelze skončit jen uložení výchovného opatření. Jestliže je ukládáno samostatně v průběhu trestního řízení, lze v řízení pokračovat. V určitých případech, jako je schválení narovnání,²⁸ odstoupení od trestního stíhání²⁹ nebo upuštění od potrestání³⁰, může trestní řízení skončit, aniž by bylo vedle výchovného opatření uloženo jakékoli jiné opatření. Skončení trestního řízení se zde však nespojuje jen s uložení výchovného opatření, ale je doplněno o zákonem stanovený způsob skončení trestního řízení, čímž je právě schválení narovnání, odstoupení od trestního stíhání či upuštění od potrestání. Obecně lze říci, že výchovné opatření je,

²⁶ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str. 193

²⁷ z odůvodnění usnesení VS v Praze ze dne 2.2.2005, sp. Zn. 8 To 14/2005, rozhodl-li ve věci mladistvého obecný soud, ač již měl projednat a rozhodnout soud pro mládež, jedná se o podstatnou vadu řízení ve smyslu ustanovení § 258 odst. 1 písm. a) TŘ, kterou nelze napravit v řízení před odvolacím soudem

²⁸ srov. § 310 TŘ

²⁹ srov. § 70 ZSM

³⁰ srov. § 12 ZSM

až na výjimku probačního programu, možné uložit kdykoli, pokud je to v daném případě žádoucí a vhodné.³¹

ZSM zná několik možností ukončení výchovného opatření:

- uplynutí doby, na kterou bylo uloženo
- splnění nebo provedení výchovného opatření (jedná-li se o jednorázový úkon)
- zrušením výchovného opatření
- odvoláním souhlasu mladistvého před pravomocným meritorním rozhodnutím
- pravomocným skončením trestního stíhání

Splněním je možné ukončit výchovná opatření, která mladistvému pachateli ukládají povinnost jednorázově plnit. Jedná se především o některé výchovné povinnosti a výchovná omezení, jakými jsou např. zaplacení peněžité částky či výkon některé obecně prospěšné činnosti. Jednorázově je však také možné vykonat napomenutí s výstrahou. Kromě výše uvedených případů, je třeba dobu trvání výchovného opatření stanovit v rozhodnutí.³² Co se výkonu výchovných opatření týče, je zajišťován soudem pro mládež, popř. státním zástupcem. Oba orgány mohou zajištění výkonu předat Probační a mediační službě, která dále stanoví konkrétního probačního úředníka, který vykoná dohled nad výkonem konkrétního výchovného opatření.³³

3.2.3 Změna a zrušení výchovných opatření

Předpoklady, za kterých může dojít ke změně či zrušení výchovných opatření stanovuje ustanovení § 15 odst. 5 ZSM. Z povahy věci lze dovodit, že změna či zrušení je možné pouze v případě již uložených výchovných opatření, a to jak v průběhu řízení, tak v meritorním rozhodnutí. Změnu či zrušení výchovných opatření ZSM předpokládá jen u takových, která jsou charakterizována určitou

³¹ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 578

³² viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str. 196

³³ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 579

délkou trvání. Jedná se proto o dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti a výchovná omezení. V případě napomenutí s výstrahou lze změnu či zrušení předpokládat pouze v situaci, kdy je postih mladistvého přenechán zákonnému zástupci, škole či výchovnému zařízení, ve kterém mladistvý žije. ZSM stanovuje pro změnu či zrušení výchovných opatření dvě alternativní podmínky, a to:

- ukáže se, že úplné nebo včasné plnění výchovného opatření je pro mladistvého nemožné nebo
- plnění výchovného opatření na mladistvém nelze spravedlivě požadovat

K první podmínce je třeba dodat, že se musí jednat o nemožnost úplnou. Pouhé ztížení podmínek pro úplné a včasné plnění není důvodem, který by vedl ke změně či zrušení výchovného opatření. Dále je třeba poznamenat, že není podstatné, zda nemožnost plnění výchovného opatření vychází ze subjektivních okolností, např. ze zdravotního stavu mladistvého či okolností objektivních, např. komplikace na straně probačního úředníka, vykonávajícího probační program. Druhou podmínku, tedy zda lze či nelze plnění výchovného opatření spravedlivě požadovat po mladistvém, je nutno posuzovat individuálně vzhledem k jednotlivým případům. Okolnosti, které je v takovém případě potřeba vyhodnotit, se mohou týkat jak osobních poměrů mladistvého, tak i provinění, kterého se mladistvý dopustil. Jako příklad lze uvést změnu rodinných poměrů mladistvého, které znesnadňují výkon uloženého výchovného opatření nebo změnu bydliště či školy, kterou mladistvý navštěvuje. Při posuzování takových situací, nelze opomenout ani samotný účel výchovných opatření stanovený v ustanovení § 3 odst. 1 ZSM. Pokud by uložené výchovné opatření nebylo schopno stanovený účel splnit, nelze výkon takového opatření spravedlivě požadovat. Změnu představuje jakákoli změna podmínek výkonu již uloženého výchovného opatření. Může se jednat o změnu režimu, ve kterém se výchovné opatření vykonává, např. probační program, o změnu povinností uložených mladistvému s výkonem výchovného opatření, např. dohled probačního úředníka, ale také o nahrazení jedné formy výchovného opatření formou jinou, ale stejného druhu. Jako příklad k posledně zmíněnému je možno uvést nahrazení povinnosti podrobit se ve volném čase vhodnému programu sociálního výcviku povinností absolvovat určitý vzdělávací nebo terapeutický program. Dále se změna výchovného opatření může týkat nového vymezení způsobu realizace konkrétního výchovného opatření.

V souvislosti se změnou, může dojít také k prodloužení či zkrácení doby, na kterou je výchovné opatření uloženo. Nikdy však ve svém souhrnu nesmí překročit zákonem stanovený limit. Pokud jsou splněny podmínky pro změnu výchovných opatření, je možno v průběhu trestního řízení zrušit uložené výchovné opatření a novým rozhodnutím uložit výchovné opatření jiné. V takovém případě není třeba čekat na nabytí právní moci zrušujícího usnesení. V tomto stádiu trestního řízení je též možné vedle stávajícího výchovného opatření uložit další výchovné opatření. Zapotřebí je však opět souhlas mladistvého. Po vynesení meritorního rozhodnutí již nelze mladistvému uložit jiné výchovné opatření, než jaké mu bylo uloženo v rozhodnutí. V případě zrušení uloženého výchovného opatření, vysloví soud pro mládež, popř. státní zástupce, ve výroku svého rozhodnutí pouze zrušení konkrétního výchovného opatření. Nedochozí tak ke zrušení původního rozhodnutí, kterým bylo výchovné opatření uloženo. V případě změny či zrušení výchovného opatření není ani v průběhu trestního řízení, které předchází meritornímu rozhodnutí, třeba souhlasu mladistvého. Jako obrana je mladistvému poskytnuta možnost podat stížnost.³⁴

3.2.4 Jednotlivá výchovná opatření

Vzhledem k tomu, že materií Probační a mediační služby se v této práci věnuji v samostatné kapitole, soustředím se v této části na jednotlivá výchovná opatření s výjimkou výchovných opatření dohledu probačního úředníka a probačního programu.

3.2.4.1 Výchovné povinnosti a výchovná omezení

Výchovné opatření ve formě výchovných povinností a výchovných omezení představuje jeden z nejvýznamnějších prostředků, kterým lze působit na mladistvého, a umožňuje tak pozitivně ovlivňovat chování mladistvého pachatele. Především díky individualizaci reakce na trestnou činnost mladistvého, je možno právě prostřednictvím výchovných povinností a výchovných omezení působit na celou řadu okolností a problémů, které souvisejí s trestnou činností mládeže.³⁵ „Pro systém

³⁴ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str. 203-206

³⁵ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 595

těchto opatření a vůbec pro celý systém soudnictví ve věcech mládeže je charakteristické, že v rovině právně-filozofické a koncepční není důraz kladen ani tak na potrestání mladistvého provinilce, ale spíše na hledání způsobu, jak jej chránit před škodlivými vlivy, jak mu umožnit žít a uplatnit se v určité komunitě a jak odstranit konfliktní stavy spojené s trestnou činností.³⁶

Výchovné povinnosti je pro jejich povahu možno přirovnat k přiměřeným povinnostem, které se využívají v trestních věcech dospělých při podmíněném upuštění od potrestání, podmíněném odsouzení a podmíněném odsouzení s dohledem, s podmíněným propuštěním z výkonu odnětí svobody, s odsouzením k obecně prospěšným pracím, k zákazu pobytu či podmíněném zastavení trestního stíhání. ZSM v ustanovení § 2 odst. 2 písm. b) v uvedených případech umožňuje užití výchovných povinností namísto přiměřených omezení a přiměřených povinností. Uložené výchovné povinnosti a omezení je třeba vyjádřit s takovou určitostí, která zajistí vykonatelnost povinností, jejich kontrolovatelnost a zároveň mladistvému poskytne jasné vymezení zásahů do jeho jednání.³⁷ Uložení výchovných povinností představuje většinou formu příkazu k určitému pozitivnímu chování, povinnost něco konat. Tvoří tak protiklad k výchovným povinnostem, pro které je charakteristická forma zákazu určitého konání, zdržení se konkrétních aktivit. Příkaz k určitému žádoucímu konání se může vztahovat jednak k povinnosti, vyplývající z určité právní normy, rozhodnutí či jiné právní skutečnosti, nebo k jednání, ke kterému mladiství povinni nejsou. Jednotlivé výchovné povinnosti představují snahu o odstranění základních kriminogenních faktorů, které zásadně ovlivňují páchaní trestné činnosti. Jako příklad lze uvést nedostatek pracovní kvalifikace, sociální nepřizpůsobivost mladistvého, zneužívání návykových látek a alkoholu, nevhodné sociální prostředí, apod. Uložení a především splnění určitých výchovných povinností může pozitivně ovlivnit sociální rozvoj mladistvého, odstranění příčin trestné činnosti, směřovat mladistvého k urovnání vztahů mezi ním a osobami dotčenými trestnou činností.³⁸

³⁶ SOTOLÁŘ, A. Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, 2007, roč. 6, č. 12, str. 342

³⁷ viz Kratochvíl, V. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 595

³⁸ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str. 235,236

ZSM v ustanovení § 18 odst. 1 uvádí výčet výchovných povinností, které stanovují mladistvému, aby zejména:

- a) bydlel s rodičem nebo jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu,
- b) jednorázově nebo ve splátkách zaplatil přiměřenou peněžitou částku, kterou zároveň určí na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona,
- c) vykonal bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu,
- d) usiloval o vyrovnání s poškozeným,
- e) nahradil podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispěl k odstranění následku provinění,
- f) podrobil se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením nebo zabezpečovací detencí podle TrZ,
- g) podrobil se ve svém volném čase vhodnému programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu nebo jinému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem.

Výše uvedený výčet je demonstrativní. ZSM proto nevylučuje uložení i jiných povinností. Jejich charakter a míra zásahů do svobody jednání a rozhodování mladistvého musí však naplňovat účel ZSM a zároveň musí být přiměřené osobě pachatele i provinění, kterého se mladistvý dopustil. Lze tedy konstatovat, že ZSM nikterak výchovné povinnosti neomezuje a umožňuje tím uplatnit potřebnou individualizaci při řešení konkrétních případů. Za tímto účelem je možná také kombinace jednotlivých výchovných povinností navzájem nebo výchovných povinností s výchovnými omezeními či jinými výchovnými opatřeními. Zvláště významná je pak kombinace výchovných povinností s dohledem probačního úředníka.³⁹

Výchovná omezení představují vedle probačních programů, dohledu probačního úředníka a výchovných povinností další možnost, jak pozitivně ovlivňovat a usměrňovat jednání mladistvých a chránit je před negativními vlivy. Pro

³⁹ viz SOTOLÁŘ, A. Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 2007, roč. 6, č. 12, str. 344

mladistvého představuje uložení takového omezení zákaz určitého jednání, proto je výchovné omezení možno označit též jako zásah do svobodného jednání mladistvého pachatele. Stejně jako u výchovných povinností se může výchovné omezení vztahovat jak na jednání dovolené, tak na jednání právním řádem zakázané. Shodně jako výchovné povinnosti je lze přirovnat k přiměřeným omezením ukládaným v trestních řízení proti dospělým pachatelům.⁴⁰ ZSM uvádí v ustanovení § 19 odst. 1 demonstrativní výčet jednotlivých výchovných omezení. Soud, popř. státní zástupce, v přípravném řízení je tedy oprávněn stanovit i omezení výslovně neuvedená. Povinnosti vyjmenované v ustanovení § 19 odst. 1 ukládají mladistvému pachateli, aby zejména:

- a) nenavštěvoval určité akce, zařízení nebo jiné pro mladistvého nevhodné prostřední,
- b) nestýkal se s určitými osobami,
- c) nezdržoval se na určitém místě,
- d) nepřechoval předměty, které by mohly sloužit k páčání dalších provinění,
- e) neužíval návykové látky,
- f) neúčastnil se hazardních her, sázek a hraní na výherních hracích přístrojích,
- g) neměnil bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi místo svého pobytu,
- h) neměnil bez předchozího oznámení probačnímu úředníkovi bezdůvodně svoje zaměstnání.

Z praktického hlediska jsou však využívány i výchovná omezení představující např. zákaz rušit noční klid, zákaz pálit líh nebo zákaz výkonu takové činnosti, která by měla negativní vliv na život mladistvého, popř. by v něm podněcovala páčání trestné činnosti. V případě jakékoli kombinace výchovných omezení a výchovných povinností je však třeba brát zřetel na to, aby nebyla narušena příprava mladistvého na budoucí povolání nebo výkon povolání samotného.⁴¹ Žádoucí a účelná je pak především kombinace výchovných omezení s ostatními výchovnými opatřeními,

⁴⁰ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str. 247

⁴¹ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 600

zejména s probačním programem, dohledem probačního úředníka, výchovnými povinnostmi, popřípadě též s napomenutím s výstrahou.

Výchovná omezení je možno uložit jak v průběhu řízení před rozhodnutím ve věci, tak v meritorním rozhodnutí současně s některým trestním či ochranným opatřením. Stejně jako výchovné povinnosti lze i výchovná omezení využít při podmíněném upuštění od uložení trestního opatření nebo při upuštění od uložení trestního opatření a také v případech schválení narovnání, podmíněného zastavení trestního stíhání či odstoupení od trestního stíhání.⁴²

Pokud vezmeme v potaz charakter výchovných omezení, je zřejmé, že kontrolu jejich výkonu je velmi obtížné zajistit. Jestliže je tedy zajištění plnění výchovných omezení předáno probačnímu úředníkovi, je na místě, aby kontrolu plnění prováděl namátkově a mladistvého podroboval kontrole v jeho bydlišti, škole či zaměstnání. V případech, kdy zájem na řádné výchově vyžaduje uložení mladistvému zákaz činností, které mají negativní vliv na jeho výchovu, zákaz návštěvy podniků a zábav, které jsou pro nezletilého nevhodné, může tak učinit orgán sociálně-právní ochrany dětí, popř. soud péče o nezletilé.⁴³ Vydal-li takové výchovné opatření orgán sociálně-právní ochrany dětí, popř. obecní úřad, na základě zákona č. 94/1963 Sb. o rodině, je nepřipustné, aby takové rozhodnutí soud zrušil. V opačném případě, pokud již bylo výchovné omezení uloženo na základě zákona o rodině, jeví se jako zbytečné, aby soud ukládal výchovné opatření stejného druhu. Z uvedeného lze tedy vyvodit, že změnit nebo zrušit takové výchovné opatření může pouze orgán, který takové výchovné opatření uložil.⁴⁴

3.2.4.2 Napomenutí s výstrahou

Výchovné opatření tohoto typu rozlišuje ZSM na dva druhy. Prvý z nich je napomenutí podle ustanovení § 20, které představuje jedno z výchovných opatření. Druhý z nich se uplatňuje jako specifické opatření v případě upuštění od potrestání dle ustanovení § 11. Ať už se jedná o první či druhé pojetí, v obou případech je možné přenechání postížení mladistvého jeho zákonným zástupcům nebo škole a

⁴² viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str. 247

⁴³ srov. § 43 zákona č. 94/1963 Sb. o rodině ve znění pozdějších předpisů

⁴⁴ viz SOTOLÁŘ, A. Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 2007, roč. 6, č. 12, str. 348

výchovnému zařízení.⁴⁵ Napomenutí s výstrahou představuje jednorázový akt. Jeho smyslem je udělení výtky mladistvému, který se dopustil provinění a zároveň mladistvého informuje o důsledcích případné recidivy. Účelem napomenutí je mladistvého odradit od páchaní dalších provinění a pozitivně ovlivnit jeho chování. K dosažení cíle je proto potřeba, aby byla napomenutí ukládána s ohledem na rozumovou vyspělost mladistvého, na povahu spáchaného provinění a především způsobem odpovídajícím danému případu.⁴⁶ Napomenutí podle ustanovení § 20 odst. 1 je třeba uložit vždy v přítomnosti zákonného zástupce. Naopak napomenutí s výstrahou dle ustanovení § 11 odst. 2 účast zákonného zástupce nevyžaduje. Forma tohoto opatření se převážně užívá u pachatelů méně závažných provinění a v případech, kdy je žádoucí posílit výchovný efekt vedeného trestního řízení. Výkon tohoto výchovného opatření může být fakultativně přenechán zákonnému zástupci mladistvého, škole, případně výchovnému zařízení. Volba způsobu postižení mladistvého zákonným zástupce, školou či výchovným zařízením musí vycházet především z oprávnění takových subjektů vůči mladistvému pachateli. Postihem je v tomto případě třeba rozumět určitá omezení mladistvého, uložení či rozšíření povinností. Výhoda a přednost přenechání postihu mladistvého zákonnému zástupci, škole či výchovnému zařízení je spatřována především v tom, že subjekt ukládající určitý postih bývá velmi dobře informován a obeznámen s osobními či rodinnými poměry mladistvého pachatele a je tedy možno na něj velmi efektivně působit a ovlivnit tak jeho budoucí jednání. Přestože je volba postižení přenechána subjektům, které ho ukládají, musí být vždy přiměřené k provinění, kterého se pachatel dopustil, a musí naplňovat účel ZSM stanovený v ustanovení § 3 odst. 3. Přestože v tomto případě zákon výslovně nevyžaduje žádný souhlas s uložením napomenutí s výstrahou, je žádoucí a vhodné, aby si soud, případně státní zástupce, vyžádal od subjektu, který je oprávněn k uložení a výkonu postihu mladistvého, jeho stanovisko. Pokud by bylo vyjádření negativní, neměl by soud, popř. státní zástupce, postupovat v rozporu s jeho vůlí.⁴⁷

⁴⁵ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 601

⁴⁶ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str. 253

⁴⁷ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 602,603

3.3 Ochranná opatření

Tento druh opatření představuje specifickou kategorii v soustavě trestních sankcí. Stejně jako výchovná či trestní opatření zajišťují dosažení účelu ZSM. Umožňuje reagovat na provinění nejen mladistvých, kteří jsou trestně odpovědní, ale je možno jej uložit též mladistvým trestně neodpovědným vzhledem k nedostatku věku nebo z důvodu nepřičetnosti. Ochranná opatření jsou charakterizována jako určitá újma a omezení osobní svobody mladistvého pachatele, které však není hlavním cílem uloženého ochranného opatření, ale pouze jeho nedílnou součástí.⁴⁸

3.3.1 Druhy ochranných opatření

Jednotlivé druhy ochranných opatření vyjmenovává ustanovení § 21 odst. 1 ZSM. Mladistvému pachateli je tak možno uložit následující opatření:

- a) ochranné léčení
- b) zabezpečovací detence
- c) zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty
- d) ochranná výchova

Výše zmíněný výčet je taxativní, proto není možné uložit mladistvému jiné ochranné opatření než uvádí ZSM. Při splnění zákonných podmínek je však mladistvému pachateli možné uložit kterékoli ze zmíněných ochranných opatření. V určitých případech je dokonce možné uložit i více druhů ochranných opatření současně, popřípadě je dle potřeby kombinovat.⁴⁹

3.3.2 Ukládání ochranných opatření

ZSM svěřuje ukládání ochranných opatření výhradně soudu pro mládež.⁵⁰ Z toho lze dovodit, že ochranné opatření je možno uložit pouze v řízení před soudem při vydání meritorního rozhodnutí. V případě, že se ve věci koná i řízení odvolací, může ochranné opatření uložit též soud odvolací, aniž by byl vázán zákazem reformationis in peius, který se uplatňuje zejména při ukládání opatření trestních. Odvolací soud může tedy uložit ochranné opatření i tehdy, kdy jej soud pro mládež

⁴⁸ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str. 260

⁴⁹ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 605

⁵⁰ srov. § 4 ZSM

v prvním stupni neuložil. Dále je oprávněn uložit ochranné opatření, které bude svou povahou představovat citelnější zásah do osobní svobody mladistvého než jaký představovalo ochranné opatření uložené soudem pro mládež v prvním stupni.⁵¹ Délka trvání uloženého ochranného opatření se odvíjí od potřeby léčení, výchovy, případně izolace mladistvého. Není proto stanovena ani rozhodnutím o uložení určitého ochranného opatření. Odvíjí se od výsledků působení ochranných opatření, které je sledováno a kontrolováno soudem pro mládež. Přesto je třeba dodržovat u určitých ochranných opatření zákonem stanovenou maximální délku jejich uložení. Ochranná opatření mohou být uložena samostatně nebo vedle trestního opatření. Samostatně se ochranné opatření ukládá jako jediný možný prostředek nebo při upuštění od uložení trestního opatření, uložení ochranné výchovy, zabránění věci či ochranného léčení mladistvého. V případě uložení ochranného opatření vedle opatření trestního praxe vyžaduje, aby bylo nejprve vykonáno trestní opatření, což se střetává s opačným názorem teorie, která vidí prvotní výkon ochranného opatření jako vhodnější. Ukládání ochranných opatření se řídí vždy podle zákona, účinného v době, kdy se o opatření rozhoduje.⁵² Ochranná opatření upravuje ustanovení § 21 až § 23 ZSM. Obecná ochranná opatření, jakými jsou ochranné léčení a zabránění věci, se ukládají dle TrZ. Naproti tomu ochrannou výchovu lze uložit jen podle ustanovení § 22 ZSM.

3.3.3 Jednotlivá ochranná opatření

ZSM upravuje v ustanovení § 22 podmínky uložení ochranné výchovy, jako jediného druhu ochranných opatření ukládaných výhradně mladistvým pachatelům. Ostatní ochranná opatření, jakými jsou ochranné léčení, zabezpečovací detence a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty, se ukládají podle norem obecného trestního práva.⁵³

3.3.3.1 Ochranná výchova

Tento druh ochranného opatření představuje jediné ochranné opatření upravené ZSM.

⁵¹ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 605

⁵² viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str. 261

⁵³ srov. TrZ, TR

Ochrannou výchovu je možné uložit pouze mladistvému pachateli, a to jako obligatorní či fakultativní opatření. Obligatorně se ochranná výchova ukládá dítěti, které v době spáchání činu dovršilo dvanáctého roku věku, ale zároveň je mladší patnácti let a současně se jedná o čin, za který TrZ umožňuje uložení výjimečného trestu. Soud pro mládež má možnost uložení ochranné výchovy také jako fakultativního opatření v případě, vyžaduje-li to povaha činu jinak trestného a pokud je to nezbytné k zabezpečení řádné výchovy dítěte mladšího patnácti let. Pokud se ukládá ochranná výchova jako fakultativní opatření, je třeba brát ohled na její subsidiární povahu. Může být tudíž uložena jen tehdy, pokud není možné účelu dosáhnout ústavní výchovou uloženou podle zákona o rodině.⁵⁴

ZSM uvádí v ustanovení § 22 odst. 1 podmínky, za kterých může soud pro mládež ochrannou výchovu uložit:

- a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,
- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo
- c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy a nepostačuje uložení výchovných opatření.

K výše jmenovaným podmínkám přistupuje ještě jedna, přestože není v ZSM výslovně uvedena. Jedná se o uznání mladistvého vinným z určitého provinění. Aby mohl soud pro mládež mladistvému pachateli ochrannou výchovu uložit, stačí, když dojde ke splnění alespoň jedné zákonem vyjmenované podmínky. Vzhledem k tomu, že ZSM si klade za cíl působit na mladistvé v jejich přirozených sociálních prostředí, je nezbytné, aby soud před uložením ochranné výchovy získal dostatečné informace o mladistvém. Zejména pak osobní, sociální, rodinné poměry mladistvého, jeho dosavadní způsob života, výsledky školního vzdělávání, osobní povahové vlastnosti mladistvého a v neposlední řadě stupeň jeho rozumového a mravního vývoje. Často je proto zapotřebí nechat vypracovat znalecký posudek v oblasti dětské psychiatrie. Zprávu s informacemi o mladistvém může nechat soud, v přípravném řízení státní zástupce, vypracovat orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo úředníka Probační a mediační služby. Ochranná výchova trvá zpravidla tak dlouho, jak je potřeba. ZSM však stanovuje hranice nejdelší možné doby v podobě dovršení osmnáctého roku

⁵⁴ viz Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004, str. 42,43

věku mladistvého pachatele. Pokud to však vyžaduje zájem mladistvého, je možné ochrannou výchovu prodloužit o jeden rok, tedy do dovršení devatenáctého roku věku.⁵⁵ Výkon ochranné výchovy probíhá dle ZSM ve speciálních školských zařízeních pro výkon ochranné výchovy v resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Úkolem těchto zařízení je zajistit nezletilému náhradní výchovu zejména v souladu a v zájmu jeho vývoje, řádné výchovy a vzdělání. Školská zařízení se rozdělují následujícím způsobem:

- a) diagnostický ústav
- b) dětský domov
- c) dětský domov se školou
- d) výchovný ústav⁵⁶

Prostřednictvím diagnostického ústavu dochází k celkovému vyšetření mladistvého a následnému rozmístění nezletilých do jednotlivých zařízení. Ve zmíněných zařízeních jsou umístovány i děti s mentálním, tělesným či jiným postižením, kterým byla uložena ochranná výchova, ale jejich postižení nedosáhlo takového stupně, aby byly umístněny do ústavu sociální péče nebo specializovaného zdravotnického zařízení.⁵⁷

Je však nutno upozornit, že dětské domovy, ač jsou mezi školskými zařízeními zařazeny, nejsou určeny pro výkon ochranné výchovy ani pro umístění dětí s poruchou chování. Dětské domovy se školou jsou určeny pro děti, které trpí závažnou chorobou chování, většinou ve věku od šesti do patnácti let, tedy do ukončení povinné školní docházky. Ve výchovných ústavech jsou pak umístovány děti starší patnácti let se závažnou poruchou chování, kterým byla uložena ochranná nebo ústavní výchova. Mohou zde být však umístněny i děti mladší patnácti let, kterým byla uložena ochranná výchova a jejich chování má tak závažnou poruchu, pro kterou je nelze umístit do dětského domova se školou.

Na závěr je třeba se zmínit o dozoru nad výkonem ochranné výchovy, neboť vzhledem k určitému omezení osobní svobody nezletilých, je kontrola nadřízenými orgány nezbytná. Výkonem dozoru je oprávněn státní zástupce zastupitelství, v jehož

⁵⁵ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 605

⁵⁶ srov. zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

⁵⁷ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str.276

obvodě je takové zařízení umístěno, dále orgány sociálně-právní ochrany dětí, zaměstnanci krajských úřadů a Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. V neposlední řadě pak náleží právo dozoru veřejnému ochránci práv, který je oprávněn kdykoli vstoupit do těchto prostor a zjišťovat, zda výkon ochranné výchovy probíhá v souladu s právními předpisy.⁵⁸

3.4 Trestní opatření

Trestní opatření představují trestněprávní následky provinění mladistvých a zároveň právní prostředky k dosažení účelu ZSM. Tvoří tak nedílnou součást systému opatření ukládaných mladistvým. Typické pro ně je, že jsou stanovena zákonem a vynutitelná státem. Jsou ukládána soudy pro mládež, a na rozdíl od výchovných a ochranných opatření, zahrnují též negativní hodnocení provinění mladistvého, který se jej dopustil a působí mu určitou újmu, čímž dochází k naplnění účelu ZSM i TrZ. Pečlivé zhodnocení všech okolností týkajících se případu a osoby pachatele je nezbytným předpokladem pro výběr vhodného trestního opatření. V systému trestních sankcí ukládaných mladistvým zaujímají významné postavení, ale ne klíčové. Základní smysl je spatřován v ochraně mladistvého pachatele před negativními vlivy, zlepšení sociálního prostředí, ve kterém se nachází a zabránění opakování trestné činnosti do budoucna. Tímto se zásadně odlišují od trestních opatření ukládaných dospělým pachatelům podle obecného trestního práva. I v trestních opatřeních ukládaných mladistvým se však částečně uplatňuje požadavek ochrany společnosti a jednotlivců, který jinak dominuje v trestních věcech dospělých. Je třeba dodat, že výše zmíněné řešení trestání mladistvých obsahuje zejména zásadu ekonomie trestního práva, nebo-li subsidiarity trestní represe. Česká úprava ZSM je dále ovlivňována dalšími zásadami, jakými jsou zásada humanismu, zákonnosti, individualizace a proporcionality. Mimo jiné je kladen velký důraz na ukládání trestních opatření v mezích ZSM, jak jsou stanoveny v ustanovení § 3 odst. 1, a musí odpovídat danému případu a osobní charakteristice mladistvého a v neposlední řadě nesmí jejich výkon narušit lidskou důstojnost. Umožňuje-li to povaha jednotlivého případu, je třeba upřednostnit podmíněné odnětí svobody před

⁵⁸ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 614, 615

trestem nepodmíněného odnětí svobody.⁵⁹ Soud pro mládež je v této souvislosti povinen při rozhodování o druhu a výměře trestního opatření zohlednit u mladistvého:

- a) úspěšné vykonání probačního programu nebo jiného vhodného programu sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutického programu, programu zahrnujícího obecně prospěšnou činnost, vzdělávacího, doškolovacího, rekvalifikačního či jiného programu s cílem rozvinout sociální dovednosti a osobnost mladistvého pachatele
- b) poskytnutí zadostiučinění poškozenému, úplná či částečná náhrada škody, odčinění, případně zmírnění újmy, kterou mladistvý poškozenému způsobil, přičinění se o obnovení právních a společenských vztahů, které narušil svým chováním
- c) chování mladistvého, ze kterého lze předpokládat, že jinou trestnou činnost v budoucnu již nespáchá.

Nutno je také přihlédnout k tomu, zda mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti způsobeným vlivem návykové látky. Z dikce zákona však nevyplývá, zda je přihlédnutí třeba ve prospěch či neprospěch mladistvého. Vzhledem k ustanovení § 39 odst. 2 TrZ lze spáchání provinění pod vlivem návykové látky považovat za závažnější a nikoli za důvod ke zmírnění trestního opatření.⁶⁰

Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody je však třeba považovat za ultima ratio, využívané jen v nejtěžších případech, kdy výchovná či ochranná opatření účel stanovený ZSM nejsou schopna naplnit.⁶¹ „Trestní opatření lze v trestních věcech mladistvých uplatnit jak při rozhodování ve standardním soudním řízení, tak ve zjednodušeném řízení – v hlavním líčení před soudem prvního stupně a ve veřejném zasedání před odvolacím soudem – výlučně po provedení řádného dokazování a pouze za předpokladu, že soud uzná vinu mladistvého.“⁶²

⁵⁹ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 616, 617

⁶⁰ Novotný, F. Trestní právo hmotné. 3. rozšířené vydání. Aleš Čeněk Plzeň, 2010, str. 332

⁶¹ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str.286,287

⁶² SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H. Trestní opatření ve věcech mladistvých. Trestněprávní revue, 2005, roč. 4, č. 2, str. 29

3.4.1 Druhy trestních opatření

Podle ustanovení § 24 odst. 1 ZSM může soud pro mládež za spáchané provinění mladistvému uložit pouze tato trestní opatření:

- a) obecně prospěšné práce,
- b) peněžité opatření,
- c) peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- d) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- e) zákaz činnosti,
- f) vyhoštění,
- g) domácí vězení,
- h) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- i) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněně odsouzení)
- j) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
- k) odnětí svobody nepodmíněně.

Výčet trestních opatření je taxativní, tudíž není možné použít jiná trestní opatření než uvedená v ZSM. K rozšíření těchto opatření není možné dospět ani výkladem trestních ustanovení, byť by byla schopna naplnit účel ZSM. Mladistvému může soud pro mládež v případě splnění zákonných podmínek, uložit jakékoli z uvedených trestních opatření, pokud nestanoví ZSM či TrZ jinak.⁶³ Uspořádání trestních opatření představuje určitou hierarchii, která představuje posloupnost hodnot chráněných ZSM. Ve vyjmenovaných trestních opatřeních, představují většinu takové druhy trestních opatření, které nejsou spojovány s odnětím svobody či separací mladistvého od společnosti. Pokud tedy daná situace vyžaduje uložení trestního opatření, je třeba vždy přednostně využívat trestních opatřeních nespojených s odnětím svobody. ZSM dále umožňuje uložení více druhů trestních opatření vedle sebe a vzájemně je kombinovat. Zároveň je třeba zdůraznit, že mladistvému pachateli je možno uložit jen taková trestní opatření, která dovoluje zákon účinný v době, kdy se o opatření rozhoduje. Totéž platí jak pro provinění

⁶³ srov. § 53 TrZ

spáchaná před účinností ZSM, před 1. 1. 2004, tak pro provinění spáchaná před nabytím účinnosti TrZ, před 1. 1. 2010.⁶⁴

3.4.2 Ukládání trestních opatření

Ukládání trestních opatření přísluší dle ZSM výlučně soudům pro mládež. Nejvhodnější a nejúčelnější trestní opatření je třeba zvolit na základně pečlivého zjištění a vyhodnocení všech významných okolností případu osoby mladistvého pachatele. Zásady, které je třeba při volbě trestního opatření dodržovat upravuje ustanovení § 39 TrZ. Jedná se zejména o zásadu individualizace a zásadu zákonnosti. Vzhledem k těmto dvou stěžejním zásadám lze stanovit kritéria pro stanovení a výměru trestního opatření:

- a) účel trestního opatření
- b) stupeň nebezpečnosti činu pro společnost
- c) možnost nápravy a poměry mladistvého, popřípadě výchovný vliv toho, kdo převzal záruku za jeho nápravu
- d) okolnosti polehčující a přitěžující
- e) zvláštní podmínky pro ukládání jednotlivých druhů trestních opatření⁶⁵

3.4.3 Vybraná trestní opatření

Podmínky pro uložení jednotlivých trestních opatření mladistvým jsou převážně stanoveny v TrZ. Úprava výkonu těchto opatření je pak obsažena v TŘ. ZSM jako speciální právní norma upravuje odchylky od obecné právní úpravy. Právní úprava propadnutí věci či jiné majetkové hodnoty je upravena jen TrZ a ZSM do ni nijak nezasahuje. Zákaz činnosti, vyhoštění, obecně prospěšné práce a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce upravuje jen z části ustanovení § 26 ZSM. Trestní opatření odnětí svobody, podmíněného odsouzení, podmíněného odsouzení s dohledem a uložení peněžitého opatření a peněžitého opatření s dohledem upravuje ZSM podrobněji.⁶⁶ Vzhledem k rozsáhlé materii trestních

⁶⁴ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 618, 619

⁶⁵ SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H. Trestní opatření ve věcech mladistvých. Trestněprávní revue, 2005, roč. 4, č. 2, str. 30,31

⁶⁶ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 627

opatření se v následující části kapitoly budu věnovat pouze vybraným druhům trestních opatření a to trestním opatřením spojených s odnětím svobody.

3.4.3.1 Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody

„Podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem představují dvě alternativy k nepodmíněnému trestnímu opatření odnětí svobody. Jejich podstata spočívá v tom, že soud pro mládež po provedeném dokazování vynese odsuzující rozsudek a uloží trestní opatření odnětí svobody, ale jeho výkon odloží (přesněji řečeno promine jej) pod podmínkou, že mladistvý se bude ve stanovené době řádně chovat a vyhoví uloženým podmínkám.“⁶⁷ Podle ustanovení § 81 odst. 1 TrZ může soud podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta, jestliže vzhledem k osobě a poměrům pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba jeho výkonu. V návaznosti na ustanovení § 84 odst. 1 TrZ může soud za výše uvedených podmínek, pokud je třeba sledovat a kontrolovat chování pachatele a poskytnout mu pomoc a péči ve zkušební době, podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody za současného vyslovení dohledu nad pachatelem. Pokud v průběhu zkušební doby mladistvý pachatel zavinil příčinu k nařízení výkonu trestu odnětí svobody, může soud pro mládež ponechat podmíněné odsouzení v platnosti. Soud ale v takovém případě musí využít alespoň jednu z možností ztřešení zkušební doby.⁶⁸ Ustanovení § 86 odst. 1 obsahuje možnosti zpřísnění zkušební doby:

- a) stanovení nad odsouzeným další povinnosti v rámci dohledu,
- b) přiměřeně prodloužit zkušební dobu, ne více než o dvě léta a zároveň nesmí být překročena maximální délka zkušební doby – pět let,
- c) stanovit dosud neuložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti.

⁶⁷ Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha : C.H. Beck, 2011, str. 335

⁶⁸ viz Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004, str. 59

3.4.3.2 Nepodmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody

Trestní opatření tohoto typu představuje pro mladistvé pachatele poslední prostředek trestního postihu – ultima ratio. Podle ustanovení § 31 odst. 2 je možno jej uložit jen v případě, kdy by uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu ZSM. V této souvislosti je třeba vzít ohled na okolnosti případu a osobu mladistvého. Neznamená to ale, že soud tohoto trestního opatření nesmí využít, pokud v minulosti nebylo uloženo jiné trestní opatření. V souvislosti s mimořádně závažnými případy je uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody možné, tedy i u mladistvých, kteří se dopustili zvláště závažného provinění poprvé. Tyto případy by ale měly tvořit výjimku a pravidlem by mělo být dodržování zásady subsidiarity trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody. Vyplývá to též z účelu sledovaného ZSM, který preferuje opatření spojené s odčiněním újmy způsobené poškozenému před trestní represí trestního postihu.⁶⁹

V trestních věcech mladistvých se sazby odnětí svobody stanovené ve zvláštní části TrZ snižují na polovinu. Horní hranice přitom nesmí překročit pět let a spodní jeden rok.⁷⁰ Ustanovení § 31 odst. 3 uvádí případ, kdy lze mladistvému uložit trest odnětí svobody na pět až deset let. Vzhledem k tomu, že se jedná o nejpřísnější trestní sankci, kterou je mladistvému možno uložit, musí být splněny následující podmínky:

- a) TrZ ve zvláštní části umožňuje za provinění uložit výjimečný trest,
- b) závažnost a povaha provinění je vzhledem k zvláště zavrženíhodnému způsobu provedení nebo k zvláště zavrženíhodné pohnutce nebo k zvláště těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoká,
- c) soud pro mládež má za to, že by odnětí svobody v rozmezí uvedeném v ustanovení § 31 odst. 1 k dosažení účelu trestního opatření nepostačovalo.

Uvedené podmínky jsou stanoveny kumulativně a tudíž je potřeba splnit všechny zároveň. U jiných skutkových podstat, kde není stanovení výjimečného

⁶⁹ SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H. Trestní opatření ve věcech mladistvých. 2. část. Trestněprávní revue, 2005, roč. 4, č. 3, str. 70, 71

⁷⁰ viz Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004, str. 56

trestu možné, uložení nepodmíněného trestního opatření v rozmezí pěti až deseti let nepřichází v úvahu.⁷¹

4. Rozbor platné právní úpravy s důrazem na právní následky provinění mladistvého

4.1 Historický vývoj právní úpravy od nejstarších dob

V zájmu každé společnosti je zajistit bezpečnost a ochranu občanů. Tato ochrana vyžaduje vytvoření takových pravidel a zákonů, které budou určovat způsob zacházení s těmi, kteří takové normy poruší způsobem pro společnost nebezpečným. Důležitým pojmem je proto sociální kontrola, která představuje prostředky, kterými společnost může zasahovat do chování jednotlivců a naopak může sloužit jednotlivcům k ochraně proti zásahům společnosti. Je třeba si uvědomit rozdíl mezi slabou sociální kontrolou a naopak velmi přísnou – rigidní – sociální kontrolou. Pokud ve společnosti převládá sociální kontrola, která je slabá, umožňuje to silnějším jednotlivcům „ovládat“ jednotlivce slabší a může dojít až k teroru silnějších jedinců vůči ostatní společnosti. Naopak velmi přísná sociální kontrola může způsobit (a v socialistických státech tomu často bylo) vzpoury a protesty, které měly za následek zničení dosavadního systému dané společnosti. Nejstarší psaný zákoník – Chamuraphiho zákoník - obsahoval úpravu úmyslných i nedbalostních protiprávních činů. Tato úprava byla založena na zásadě ius talionis - „oko za oko“ a nebyl zde brán zřetel na věk pachatele. „Většina starověkých společností nakládala s nedospělci stejně jako s dospělými pachateli, podrobovala je stejným trestním procedurám a ukládala jim stejné tresty.“⁷²

Důležité je poznamenat, že velký vliv v babylonské kultuře mělo postavení v rodině a ve společnosti, neboť hlava rodiny nesla odpovědnost za manželku a děti. Jako příklad lze uvést článek 195, který stanoví: „ Jestliže syn uhodí otce, budou mu uťaty obě ruce“. Stejně tak i ve starověkém Římě měl otec rodiny možnost nejen své děti fyzicky trestat, ale také prodat do otroctví. Jak již bylo výše zmíněno, nebylo zacházení s nedospělci a dospělými pachateli nikterak rozdílné. Změnu v tomto ohledu přináší Justiniánovy zákony, které vymezují období dětství, jako období,

⁷¹ Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha : C.H. Beck, 2011, str. 321, 322

⁷²viz Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 9

končící sedmy lety. Od sedmi let přichází období, kdy je jedinec trestně odpovědný. Různá pojetí takovýchto období nedospělosti jsou z historického hlediska pro trestní právo a trestní odpovědnost mladistvých zásadní.⁷³

4.2 Historický vývoj českého trestního práva mladistvých

Vzhledem k tomu, že území Čech, Moravy a Slezska v nejstarších dobách postrádalo úpravu trestního práva, která by byla pro toto území jednotná, platilo zde domácí právo obyčejové, zemské právo obyčejové, zemské právo, církevní, manské, dvorské, městské a další práva cizí. Pro období středověku jsou typická jen dvě věková období, která navíc nejsou jednotně určena. Jedná se o období nedospělosti a dospělosti. Vzhledem k rozmanitosti norem trestního práva se věková hranice, která by oddělovala období nedospělosti od dospělosti, určovala rozdílně. V případě českého zemského práva se dospělost zjišťovala úředním ohledáním tělesné vyspělosti. Tato metoda v Čechách převládala o něco déle než na Moravě.⁷⁴

„Poslední známý případ ohledání byl dokumentován v roce 1486. Na Moravě na sklonku XV. století již nastává dospělost dosažením určitého počtu let, který se lišil podle pohlaví a podle stavu, k němuž osoba přináležela. Ohledání tak ustupuje věkovému limitu, byť stanovenému tímto způsobem. Kniha Tovačovská a Krnovská ustanovují takto: léta (tj. dospělost) pacholík panský má v 16 létech, děvečka šlechtična ve 14 letech, zemský pacholík v 17 letech a děvečka v 15, selský pacholík v 18 a děvečka v 16 letech. V Čechách teprve zřízení zemské z roku 1549 předpisuje pro dosažení zletilosti věk 20 let, Obnovené zřízení zemské z roku 1627 přijímá za hranici u pohlaví mužského 20, u ženského 15 let.“⁷⁵

Vzhledem k tomu, že trestné činy, spáchané nedospělými osobami nebyly posuzovány jednotně, měl nízký věk pachatele význam pouze jako polehčující okolnost. Právní nejistota proto vedla ke sjednocení trestněprávních norem, ke kterému došlo Obnoveným zřízením zemským z roku 1627 v Čechách a z roku 1628 na Moravě. Ačkoli některá ustanovení Obnoveného zřízení zemského měla trestněprávní povahu, postrádalo zřízení úpravu, která by se vztahovala na nedospělé osoby. Nutno ale poznamenat, že Obnoveným zřízením zemským byly Koldínovy

⁷³ viz Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 10

⁷⁴ viz Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 15

⁷⁵ Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 12, 13

zákony výslovně uznány za platné, což mělo význam v tom směru, že byla přednostně používána zásada, ukládající pokutu před použitím odstrašujícího trestu. Uznání těchto zákonů vedlo k zahájení procesu sjednocování. Hrdelní řád císaře Josefa I. (zkráceně Josephina) z roku 1707 představoval výsledek tohoto sjednocovacího procesu. Vycházel z hrdelního řádu císaře Karla V. (zkráceně Carolina) z roku 1532, který mladý věk považoval za obecnou polehčující okolnost, aniž by byla stanovena hranice, která by tento věk oddělovala od věku dospělého jedince. Proto byly jednotlivé případy posuzovány za využití vlastního uvážení jednotlivých soudců. Na druhou stranu obsahovala Carolina ustanovení, které zakládalo zásadu, že nedospělému pachateli, který nedosáhl věku čtrnácti let, nemohl být uložen trest smrti za krádež. Pokud se ale dopustil velké krádeže nebo se svým věkem blížil věku čtrnácti let, mohl být i v tomto případě trest smrti uložen. Až Constitutio Criminalis Theresiana neboli Hrdelní řád Marie Terezie z roku 1768 obsahoval konečně trestněprávní úpravu mladistvých pachatelů. Rozděloval nedospělce do tří věkových kategorií, podle kterých se posuzovala jejich trestní odpovědnost. První kategorii tvořili jedinci do sedmi let, kteří nebyli trestně odpovědní vůbec. Toto období bylo v Theresianě označeno jako Kindheit (dětství). Druhé věkové období nazvané jako nedospělost, zahrnovalo jednotlivce do čtrnácti let. Přechod z období dětství do období nedospělosti nebylo přesně stanoveno. Jedinec se posuzoval dle toho, zda se svým věkem přibližoval sedmi nebo čtrnácti letům. Konečně třetí období, věk mladistvý, zahrnovalo jedince do šestnáctého roku. Ačkoli je Theresiana první v takovémto věkovém rozřazení mladistvých, obecně byl věk do šestnácti let brán jako polehčující okolnost, pokud bylo patrné, že by se pachatel mohl napravit. Až do druhé poloviny 18. století, byl smysl trestu spatřován v přísném potrestání pachatele jako odplaty za spáchaný trestný čin. Pachateli byla upírána přirozená lidská práva a trest působil společenský zánik pachatele. Vlivem italských a francouzských osvíceneckých liberalistů, jejichž představiteli byli Beccaria, Montesquieu, Voltaire nebo Rousseau, dochází k jinému náhledu na potrestání pachatele. Všeobecný zákoník o zločinech a jejich potrestání z roku 1787, Západohaličský trestní zákon z roku 1796 a trestní zákon z roku 1803 jsou ovlivněny tímto směrem a upřednostňují snahu o polepšení pachatele, což znamená velký význam i pro trestní právo mladistvých. Všeobecný zákoník z roku 1787 nepřipouštěl trestní odpovědnost do dvanácti let, v Západohaličském trestním zákoně

je trestní odpovědnost vyloučena do čtrnáctého roku a v zákoně o zločinech těžkých policejních přestupcích z roku 1803 stanoveno, že jako polehčující okolnost je brán věk do dvaceti let. Všechny tyto normy postupně oddělovaly trestněprávní úpravu mladistvých od obecné úpravy trestního práva.⁷⁶

4.3 Rakouský trestní zákon z roku 1852

Zákon z roku 1852 obdobně jako Theresiana rozděluje mladistvé do tří věkových kategorií:

- do 10 roku
- od 10 do 14 roku
- od 14 do 20 roku

První kategorie představuje období, kdy je zcela vyloučeno, aby pachatel odpovídající danému věku byl trestně odpovědný. Případné potrestání je ponecháno na rodině.⁷⁷ K druhé věkové kategorii se vztahuje pojem tzv. zmenšené přičetnosti. Pokud nedospělec spáchal pouze přečin nebo přestupek, byla jeho trestní odpovědnost vyloučena. Trestně odpovědný byl pouze, pokud se dopustil zločinu. Ten se v takovém případě označoval jako přestupek nedospělých. Pachatelé této věkové skupiny byli většinou trestáni uzavřením ve věznici na dobu od jednoho do šesti měsíců ve speciálním oddělení určeném výhradně pro dospělé. Další způsob potrestání představoval umístění do polepšovny. Do takového zařízení se též umísťovaly děti opuštěné nebo jejichž výchova rodinou byla zanedbána. Při ukládání trestní sankce v podobě umístění ve věznici pro mladistvé se přihlíželo k okolnostem, které měly vliv na délku trestu.⁷⁸

Takovými okolnostmi byly:

- a) velikost a povaha trestného činu
- b) věk pachatele
- c) povaha jeho mysli, podle toho, která se jak v činu trestném, tak i v předešlém chování najevo dává svobodná vůle, škodlivější náklonnosti, zlomyslnost neb nenapravitelnost⁷⁹

⁷⁶ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 15-17

⁷⁷ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 17

⁷⁸ viz Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 17, 18

⁷⁹ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 19

U třetí skupiny nastupuje čtrnáctým rokem plná trestní odpovědnost, která však nemá vliv na přičetnost pachatele, ale jen na trestnost. Věk pachatele měl tudíž vliv jen na výměru a určení druhu trestu. Nutno poznamenat, že věk do dvaceti let představoval pro pachatele obecnou polehčující okolnost. Pachateli takového věku nebylo možno uložit trest smrti nebo na doživotí.⁸⁰

4.4 Přelom 19. a 20. století

Důvodová zpráva vládního návrhu nového rakouského trestního zákona, která uvádí, že: „Ustanovení trestního zákona o zacházení s dětmi a mladistvými dle práva trestního, tvoří jednu z nejzanedbanějších a nejškodlivějších částí zákona trestního“, je důkazem nového náhledu a přístupu k delikventním mladistvým. Jako příčinu změny názoru v této oblasti je třeba uvést obrat v péči o mladistvé. Vzhledem k nedostatečné úpravě trestního práva mládeže v obecné úpravě trestního práva, byla potřeba samostatného trestního práva mládeže značně zřejmá. Ze zákonodárského hlediska došlo k vypracování „Zákona o trestání a trestní ochraně osob mladistvých“, nazývaný Osnova. Osnova byla několikrát předložena panské sněmovně. Představovala výsledek práce Vídeňského rakouského kongresu pro ochranu dětí z roku 1907. K odstranění dvojí věkové hranice trestní odpovědnosti došlo uplatněním zásady, že mladistvého pachatele nepřipouštěla do rukou soudce trestního soudu. Podle Osnovy nebyl věk mladistvých rozdělen na dětství a dospělost, ale obsahovala ještě jednu věkovou kategorii, nazývanou mladistvými, která byla ohraničena věkem od 14 do 18 let. Vycházelo se z toho, že mladistvý se vyznačoval, tzv. pochybnou přičetností. Při posuzování trestného činu spáchaného mladistvými se proto individuálně zkoumalo, zda byl pachatel natolik rozumově a mravně vyspělý, že byl schopen vnímat a pochopit své jednání a bylo jej tedy možné považovat za přičetného. Jak již sám název Osnovy naznačuje, bylo snahou oddělit trestní právo mladistvých z obecného trestního práva, neboť trestání mladistvých osob mělo být podstatně jiné než trestání osob dospělých. Přestože došlo ještě k několika přepracováním, zákonem se Osnova do rozpadu Rakouska-Uherska nestala.⁸¹

⁸⁰ viz Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 18

⁸¹ Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 19-21

4.5 Právní úprava od vzniku Československa do přijetí zákona z roku 1931

Právní úpravu po vzniku Československé republiky představoval na území Čech, Moravy a Slezska rakouský trestní zákoník z roku 1852. V porovnání s právní úpravou na Slovensku a Podkarpatské Rusi byl značně pozadu, neboť zde byly již v roce 1908 položeny základy pro samostatné trestní právo mládeže. Rok 1913 představoval vrchol reformy trestního práva mladistvých, když na jeho základě byly zřízeny soudy pro mládež a bylo upraveno řízení před nimi. Na základě těchto citelných rozdílů se začala vypracovávat osnova zákona, která byla předložena k projednání ministerstvům, ale k samotnému postoupení Národnímu shromáždění bohužel nedošlo. Druhá osnova zákona z roku 1930 však poslanecké sněmovně předložena byla. Tak došlo zákonem z 11. března 1931, č. 48 Sb. z. a n., který byl odborníky označen za velmi zdařilý, ke sjednocení trestního práva mládeže.⁸²

4.6 Zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931

Vůdčí ideje, které jsou zahrnuty v tomto zákoně, lze jasně vyjádřit důvodovou zprávou k zákonu:

„Jak již bylo řečeno, je trestný čin mladistvé osoby vážným, nikoli však jediným symptomem její mravní zpustlosti nebo mravního ohrožení. Uložením trestu jako odplaty za čin nebylo by ještě učiněno nic ani na záchranu mladistvého provinilce, ani na ochranu společnosti před dorůstajícím zločincem. Je nutné zjistit příčiny zla a potírání je vhodnými prostředky. Trest, zejména pak trest, který by byl vykonáván stejně jako trest na osobách dorostlých, k dosažení tohoto účelu často nepostačuje, někdy se pak jeví přímo neúčelným, ba i škodlivým. Vůdčí zásadou trestního práva mládeže musí býti: co nejméně trestati, co nejvíce vychovávat, a je-li nutné trestati, pak i trestem vychovávat a polepšovat. To však vyžaduje, aby trestné činy spáchané ve věku mladistvém byly posuzovány, hledíc k nedokonanému vývoji mladistvého a k jejich příčinám, mírněji a odchýlně od trestných činů osob dospělých, a aby také trestní řízení bylo přizpůsobeno věku mladistvého provinilce. Dále je nutné poskytnouti soudu možnost, aby užil k záchraně mladistvého prostředku, který se jeví podle okolností a podle osobnosti mladistvého nejúčelnějším k dosažení cíle, tedy poskytnouti mu dostatečný výběr těchto prostředků. Konečně je nutné postarati se o to, aby opatření, jež

⁸² viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 32,33

soud zvolil, byla skutečně vykonána tak, jak toho jejich účel a potřeba mladistvého vyžadují. Splnění tento úkol mohou jen orgány prodchnuté těmito ideami a dosti zkušené i odborně vzdělané a zase jen potud, pokud jim to dovoluje současný stav veřejné i dobrovolné sociální péče, s níž musí postupovati stále ruku v ruce. Proto se doporučuje, aby trestního řízení proti mladistvým provinilcům zúčastnili se představitelé sociální péče o mládež, a to nejen jako orgánové pomocní, nýbrž i jako činitelé spolurozhodující a kontrolující za všech fází trestního řízení, i za výkon trestu a výchovných opatření. Stále je dbáti toho, aby péče o osobu mladistvého provinilce byla podle možnosti soustředěna a nebyl zbytečně tříštěna mezi několik orgánů, zejména soudce trestního a poručenského, aby spory o příslušnost nebo spoléhání na opatření jiného orgánu nebyly na škodu mladistvému samému, zejména když je nutné neodkladně zakročiti k jeho záchraně.⁸³

V prvé řadě byly v zákoně vyjádřeny zákonodárcem sledované výchovné zásady, které představovaly jeho základ. Podle ustanovení § 1 nebyly podle trestních zákonů odpovědné osoby, které v době spáchání činu nedovršily čtrnácti let. Takovým pachatelům mohla být uložena jen výchovná nebo léčebná opatření, o kterých rozhodoval poručenský soud. Dále je třeba upozornit, že pokud se nedospělý, starší dvanácti let dopustil činu, na který zákon stanovuje trest smrti nebo doživotní ztráty svobody, bylo třeba, aby poručenský soud nařídil ochrannou výchovu nebo nedospělého umístil do léčebného ústavu. Kromě výše uvedeného mohl poručenský soud udělit napomenutí osobám, které měly povinnost o nedospělého pečovat.⁸⁴ Jako mladistvý byla v ustanovení § 2 označena osoba, která svým věkem spadala do rozmezí čtrnáctého a osmnáctého roku věku. Zákonodárce vycházel z názoru, že dovršením čtrnáctého roku, byl mladistvý na takové rozumové a mravní úrovni, díky které byl schopen rozpoznávat i ovládat své jednání a byl schopen pochopit význam svých skutků.⁸⁵ Zákon v ustanovení § 2 odst. 1 stavěl trestní právo mládeže do pozice právní normy speciální vůči obecnému trestnímu zákonu. Trestní právo mládeže upravovalo jen některé otázky, zbytek se proto podřizoval obecným trestním normám. Důležitou roli hrála v trestním právu mladistvých tzv. zaostalost mladistvého. Pokud mladistvý nedosáhl určitého stupně intelektuální a mravní vyspělosti, nemohl být trestně odpovědný za své jednání. Stupeň intelektuálního a mravního vývoje se posuzoval ve

⁸³ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 37

⁸⁴ srov. zákon o trestním soudnictví nad mládeží 48/1931, § 1

⁸⁵ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 37

srovnání s ostatními vrstevníky mladistvého stejného věku.⁸⁶ K tomuto je třeba poznamenat, že původní návrh tohoto ustanovení zněl jinak, než jak byl ve výsledku formulován v zákoně. Podle návrhu patřily mezi důvody trestní neodpovědnosti kromě značné zaostalosti též duševní choroba, blbost, slabomyslnost, porucha vědomí nebo jiné zvláštní důvody.⁸⁷

Jak bylo stanoveno v ustanovení § 3 odst. 1: „Trestný čin spáchaný ve věku mladistvém se nazývá proviněním.“ Za tato provinění mohl poručenský soud uložit výchovná nebo léčebná opatření. Mezi výchovná opatření řadil zákon především pokárání nedospělého, přenechání jeho potrestání rodině nebo škole, umístění v jiné rodině nebo umístění do léčebného nebo jiného vhodného ústavu, nařízení ochranného dozoru nebo ochranné výchovy.⁸⁸

Je třeba dodat, že při ukládání výchovných nebo léčebných opatření musel poručenský soud dbát toho, aby uložené opatření bylo účelné, individualizované a odpovídalo potřebám nápravy mladistvého pachatele. Vzhledem k ustanovení § 5 odst. 3 byl kladen na poručenský soud požadavek zhodnocení zejména povahy činu, okolností, za kterých byl čin spáchán, pohnutky, které vedly mladistvého pachatele k činu, rodinné poměry, ve kterých byl mladistvý vychován, způsob, jakým vedl dosavadní život, povahu pachatele, jeho věk a v neposlední řadě jeho rozumovou a mravní vyspělost. Výchovná nebo léčebná opatření mohl v případě naléhavé potřeby uložit prozatímně i sám soud trestní, ale jen za podmínky, že definitivní rozhodnutí učinil soud poručenský. Toto ustanovení § 4 odst. 2 se však setkala i s názorem opačným, uvedeným ve vědecké ročence PF MU v Brně, VIII. 1929 J. Kallaba, který uvádí jako důvod nehospodárnost opakování šetření osobních a rodinných poměrů mladistvého, když bylo šetření provedeno již trestním soudem. Přiznává proto právo udělovat v případě potřeby výchovná a léčebná opatření též soudům trestním. Pokud byly splněny podmínky uvedené v ustanovení § 6, bylo možné, aby soud od potrestání mladistvého upustil. Tzn. šlo-li o čin menšího významu, jehož se mladistvý dopustil z nerozvážnosti nebo vlivem jiné osoby nebo sveden příležitostí nebo hospodářskou

⁸⁶ viz Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 22

⁸⁷ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 39, 40

⁸⁸ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 42

tísní, dopustil-li se činu z omluvitelné neznalosti právních předpisů⁸⁹, nebo měl-li by mu soud uložit toliko nepatrný trest na penězích nebo na svobodě.⁹⁰

Soud za splnění výše uvedených taxativních podmínek mohl potrestání přenechat rodině nebo škole nebo mladistvému udělit důtku. Upuštění od potrestání představovalo pro mladistvého tu výhodu, že se nezapisovalo do rejstříku trestů. S tímto zvýhodněním nesouhlasí Kallab, když uvádí: „Jsou-li tu důvody mluvící pro beztrestnost zcela nepochybné, ustoupí již sám státní zástupce od stíhání dle ustanovení § 42. Podal-li již státní zástupce žalobu a trvá-li při ní, jest patrné, že věc není zcela nepochybná.“

Vzhledem k tomu, že snahou zákonodárce bylo uchránit mladistvého pachatele před nežádoucími následky trestního řízení a výkonu trestu, upřednostňoval výchovný způsob trestání před represivním. Zákon v ustanovení § 7 uvádí případy, kdy bylo možno se odchýlit od zákona o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění ze dne 17. října 1919, č. 562 Sb. z. a n. Jako příklad lze uvést, že ustanovení, které umožňovalo mladistvému podmíněné propuštění, i když mu byl uložen trest delší než jeden rok, avšak nesměl být delší než tři roky. Tato odchylka představovala možnost uložit trest podmíněného odsouzení i za nejtěžší trestný čin, který by u dospělého pachatele znamenal uložení trestu smrti nebo doživotí. Dále zákon umožňoval uložit podmíněné odsouzení i poté, co byl výkon trestu započat nebo umožňoval zkušební dobu prodloužit, pokud existoval předpoklad, že se mladistvý napraví, zejména že je postaráno o jeho řádnou výchovu. Prodloužení nesmělo být delší než o dva roky a mohlo být doplněno o nařízení ochranného dozoru nebo ochranné výchovy, i když dosud nařízena nebyla. V případě trestu odnětí svobody bylo možné mladistvému uložit jen trest zavření. Hranice sazeb trestu se snižovaly o polovinu s tím, že horní nesměla být více než pět let a dolní nesměla činit více než jeden rok. Výjimku představovaly trestné činy, za které bylo možné uložit trest smrti nebo doživotí. V těchto případech bylo možné mladistvému do šestnácti let věku uložit trest odnětí svobody od jednoho do deseti let a mladistvému staršímu šestnácti let v rozmezí dva až patnáct let.⁹¹ Výkon trestu zavření upravovalo ustanovení § 13 podle uložení jeho délky. Jednalo se o věznice při krajských soudech, výchovny, polepšovny. V případě vězňů úchylných, kteří museli být umístěni odděleně od ostatních, musel být výkon trestu přizpůsoben

⁸⁹ představuje prolomení zásady „neznalost zákona neomlouvá“ ve prospěch mladistvého

⁹⁰ srov. zákon o trestním soudnictví nad mládeží 48/1931, § 6

⁹¹ viz Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 22, 23

jejich stavu.⁹² Zákon upravoval též ve svých ustanoveních kontrolu nad výkonem uložených trestů. Ten byl svěřen zaměstnancům a úředníkům, které se svou povahou a vlastnostmi k takové profesi hodili. Zaměstnanec ústavu měl tvořit pedagog, lékař a případně i psychiatr. Ve výchovných dohlíželi na výkon trestu komisař, v polepšovných komisař a dozorčí rada. Komisař i členové dozorčí rady byli voleni ministrem spravedlnosti vždy na dobu čtyř let.⁹³

Dozorčí radu tvořil soudce, státní zástupce a přísedící, kteří se většinou podíleli na péči o mladistvé. Do kompetencí dozorčí rady patřila nejen správa věznic, ale také rozhodování v rámci výkonů jednotlivých trestů. Rozhodovala tak o kárných provinění, o podmíněném propuštění z výkonu trestu, o výkonu trestu zavření v případě, že mladistvý překročil věk jedenadvaceti let, pečovala o propuštěné, rozhodovala o vyloučení z polepšoven nebo o uložení ochranné výchovy či ochranného dozoru uložených soudem. Co se týče podmíněného propuštění, řídilo se shodně s podmíněným odsouzením zákonem č. 562/1919 Sb. z. a n.s určitými odlišnostmi:⁹⁴

- o podmíněném propuštění a o jeho odvolání proti rozhoduje dozorčí rada
- možné bylo u trestů zavření na dobu delší než šest měsíců
- vězeň mohl být propuštěn jen z nejvyšší kázeňské třídy, pokud v ní strávil nepřetržitě alespoň čtvrtinu trestu a odbyl si alespoň polovinu trestu, nejméně ale šest měsíců
- zkušební doba představovala zbytek uloženého trestu, nesmí být ale kratší než jeden rok
- pokud nebyla nařízena ochranná výchova, musel být uložen ochranný dozor.⁹⁵

Specifické podmínky byly stanoveny pro podmíněné propuštění vězňů úchylných. U nich musel být dán předpoklad, že po šesti měsících výkonu trestu jsou evidentní pozitivní výsledky a vězeň nepředstavuje hrozbu pro společnost.⁹⁶

Shodně jako u zavření byla horní hranice peněžitého trestu snížena na polovinu, ale dolní nebyla stanovena vůbec. Zákon dále stanovoval možnost splácení trestu po dobu jednoho roku, ale náhradní trest v případě nedobytnosti peněz u mladistvých vylučoval. Ustanovení § 10 vylučovalo u mladistvých následky odsouzení stanovené

⁹² zákon o trestním soudnictví nad mládeží 48/1931, § 13

⁹³ srov. zákon o trestním soudnictví nad mládeží 48/1931, § 16

⁹⁴ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 53

⁹⁵ srov. zákon o trestním soudnictví nad mládeží 48/1931, § 19

⁹⁶ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 54

trestními nebo jinými zákony. Stejně tak vylučovalo nařízení policejního dohledu, dodání do pracovní kolonie nebo donucovací pracovny, ztrátu úřadu, zkrácení na občanských právech. Vyhoštění bylo možné pouze v případě, že se jednalo o mladistvého cizince, který nebyl vydán nebezpečí zpustnutí.⁹⁷

Institut ochranných opatření byl v tomto zákoně upraven vůbec poprvé. Upravoval je jen prozatímně a doplňoval jimi úpravu opatření trestních a poručenských. Ochranná opatření představovala prostředky, zaměřující se na nápravu mladistvého, který spáchal trestný čin nebo byl mravní vývoj mladistvého ohrožen nebo narušen jinak než spácháním trestného činu. V takovém případě ochranná opatření plnila funkci výchovnou. Zákon rozlišoval tři formy ochranných opatření, a to sice ochranný dozor, ochrannou výchovu rodinnou a ochrannou výchovu ústavní. Ochranný dozor byl uložen, bylo-li nutné dohlížet na výchovu mladistvého v jeho rodině, nahrazoval tedy výchovu rodičů. Jak již bylo výše uvedeno, k ustanovení § 7 bylo třeba přihlídnout i v tomto případě. Pokud soudce uložil trest podmíněného odsouzení, musel být ochranný dozor nad mladistvým nařízen, pokud nebyla nařízena ochranná výchova. Výjimku představovalo spáchání činu nepatrného významu nebo pokud byl dostatečný dozor zajištěn jinak. Naopak v případě upuštění od potrestání měl soudce na základě vlastního uvážení posoudit, zda byl ochranný dozor třeba či nikoli. Toto ustanovení zákona však naráželo na odlišný názor, který prezentovala Lauschmannová ve své práci. Uvádí, že: „Vyslovení ochranného dozoru má být tudíž pravidlem, upuštění od tohoto pouze výjimkou, a to v případech, kde správnost výchovy na straně obou rodičů a řádnost rodiny je ze všech zpráv zřejmá.“ Dále poukazyvala na rozdíl mezi ochranným dozorem nad mladistvým a ochranným dozorem podle zákona o podmíněném odsouzení. Ochranný dozor nad mladistvým viděla jako opatření preventivní, dozorce neplnil jen funkci referenta, ale představoval pro mladistvého i pomocníka. Z formálního hlediska představovalo rozdíl také to, že ochranný dozor nad mladistvým vyslovoval soud usnesením, proti němuž byl možný opravný prostředek. Tento druh ochranného opatření zajišťoval ochranný dozorce, který byl ustanoven poručenským soudem. Dozor mohl být prováděn do dovršení jedenadvaceti let mladistvého. Současně s dozorem mohl poručenský soud stanovit i určitá omezení, která byl mladistvý povinen respektovat. Z praktického hlediska byl dozor vykonáván prostřednictvím poručníků zvláštních nebo

⁹⁷ viz Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 22, 23

poručníků z povolání. Dozor mohli také provádět důvěrníci péče o mládež.⁹⁸ Poručníci nebo důvěrníci pozorovali, jakým způsobem vedl mladistvý svůj život, a podávali informace soudu. Pro mladistvého to znamenalo, že se musel v určitých lhůtách hlásit u dozorce, který mu byl přidělen. Cílem institutu ochranného dozoru bylo mladistvému pomoci získat pracovní místo, jeho umístění v útulku nebo pomoci při získání hmotné podpory. Další druh ochranného opatření představovala ochranná výchova. Uskutečňovala se jednak v náhradní rodině, která byla ochotna výchovu mladistvému poskytnout, jednak ve veřejných nebo soukromých ústavech. V případě potřeby mohla být ochranná výchova nahrazena ochranným dozorem nebo opačně.⁹⁹

Délka výkonu ochranné výchovy nebo ochranného dozoru nebyla předem určena. Trvaly tak dlouho, dokud nebylo dosaženo jejich účelu. Nejdéle však do dovršení jedenadvacátého roku věku.¹⁰⁰

Zákon o trestním soudnictví nad mládeží obsahoval v ustanovení § 28 a násl. úpravu procesně právní. Pokud ustanovení tohoto zákona nestanovilo něco jiného, vedlo se řízení proti mladistvým dle trestního řádu. Rozdíly byly stanoveny v případě souběhu trestného činu dokonatého před dovršením osmnáctého roku věku mladistvého a trestného činu dokonatého po osmnáctém roku a tento je přestupkem nebo přečinem, který spadá do příslušnosti okresního soudu. Postoj státu k obviněnému se v trestním řízení proti mladistvým zásadně lišil od klasického pojetí trestního řízení. Cílem již nebyla jen ochrana obviněného a jeho svobod, ale především výchovné působení na mladistvého a jeho náprava. Jak vyplývá ze samotného zákona, soudy pro mladistvé nebyly vytvářeny jako samostatné instituce, ale tvořily vždy součást soudu okresního či krajského.¹⁰¹ Soudce mládeže, který byl vybrán ze soudců okresního soudu, měl kromě řízení proti mladistvému na starost i agendu soudu poručenského (pokud však byla u okresního soudu zřízena). U krajského soudu působil senát mládeže, který zasedal jak u řízení v prvním stupni, tak při řízení o odvolání. Podle ustanovení § 31 odst. 2 byl pro trestné činy spáchané mladistvými ustanovován také zvláštní státní zástupce, označovaný jako žalobce mládeže. Samotný zákon kladl na soudce požadavky nejen

⁹⁸ např. Jednota pro podporu soudů Velké Prahy

⁹⁹ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 44, 45

¹⁰⁰ viz Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 23, 24

¹⁰¹ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 55,56

z pohledu vzdělání a kvalifikace. K pochopení a zajištění účelu zákona bylo třeba, aby soudce byl schopný nejen vzděláním, ale i sociálním smýšlením naplnit a pochopit účel zákona. Pro srovnání je možno uvést článek předsedy Soudu mládeže v Praze J. Šonky z roku 1937, který byl uveřejněn pod názvem „Idea zákona o trestním soudnictví nad mládeží“. Šonka zde zdůrazňuje, že by soudce mládeže neměl být orgánem, který právo nalézá, ale představuje také pracovníka sociální péče o mládež a k tomuto by měl brán ohled při hodnocení výkonu a odvedené práce takového soudce. Vzhledem k důrazu, který zákon kladl na zjišťování osobních a rodinných poměrů mladistvého, bylo toto šetření prováděno prostřednictvím zařízení pro soudní péči o mládež, zejména úřadovnou pro péči o mládež.¹⁰²

4.7 Období od roku 1950

Zákonodárství nad mládeží, které bylo sjednoceno zákonem z roku 1931, platilo v Československé republice až do přijetí zákona č. 86 z roku 1950.

Ustanovení týkající se mladistvých pachatelů byla přijetím tohoto nového zákona zakomponována zpět do obecných norem trestního práva. V souvislosti s tím došlo také ke zrušení soudů mládeže a jiných institucí týkajících se péče o mládež. Obecné trestní právo obsahovalo jen osm ustanovení, která se vztahovala na mladistvé. Jedno z nich, které upravuje možnost upuštění od potrestání, je obsaženo v ustanovení § 58, kde jsou stanoveny podmínky pro takové rozhodnutí. Soud mohl upustit od potrestání, pokud mladistvý nemohl z omluvitelného důvodu plně rozpoznat, kdy je jeho jednání pro společnost nebezpečné, jednalo-li se o trestný čin menšího významu a mladistvý byl k němu sveden příležitostmi nebo těžkými osobními nebo rodinnými poměry, mladistvý se dopustil trestného činu menšího významu pod vlivem jiné osoby nebo ze své nerozvážnosti a posledním důvodem pro upuštění od potrestání byl předpoklad, že k naplnění účelu trestu, postačí ochranná výchova.¹⁰³ Stejně podmínky, které byly uvedeny v trestním řádu z roku 1950, platily též pro prokurátora, pokud se jednalo o možnost zastavení trestního stíhání. I těchto pár ustanovení, která se svojí povahou nejvíce přibližovala zákonu z roku 1931, však nebyla převzata do trestních zákonů z roku 1961. Přesto, že se široká odborná veřejnost snažila v průběhu 80. let prosadit do

¹⁰² viz Válková, H. – Důnk, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 27, 28

¹⁰³ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 78, 79

trestněprávních norem připravovanou rekodifikaci, která se snažila zejména o rozšíření trestních sankcí, možnost mladistvého pachatele zapojit do výchovných programů, veřejných prospěšných prací, sociálních kurzů, jež našli své místo téměř ve všech evropských právních úpravách, nebylo možné tento záměr prosadit. Přestože se politické poměry značně změnily, nepodařilo se prosadit návrhy z 80. let ani při přijímání novel trestního zákona a trestního řádu v roce 1990. Novelty sice přinesly ustanovení rozšiřující sankce pro mladistvé, o trest vyhoštění a trest zákazu činnosti až na 5 let, ale nebylo je možné označit za pozitivní přínos. Přestože v evropských zemích instituty jako podmíněné zastavení trestního stíhání či upuštění od trestního stíhání byly shledány jako velice účinné, nebyly do československé právní úpravy ani touto novelou zahrnuty. Kladně bylo možno hodnotit pouze účinky zahlazení odsouzení po výkonu peněžitého trestu či trestu propadnutí věci.¹⁰⁴

V roce 1991 byl předložen pracovní skupinou Ústavu státu a práva ČSAV návrh novelizace ustanovení trestního práva. Návrh obsahoval podle skupiny jen nejnútnejší změny, které by smysl a logiku stávajícího trestního práva nenarušily. Novou kodifikaci trestního práva mládeže plánovala skupina v období třech až pěti let. Obecně návrh preferoval spíše výchovné působení na mladistvé než trestní represii. Podle novelty mohl prokurátor v přípravném řízení nebo soudce v řízení před soudem zastavit trestní stíhání. Návrh upravoval též institut podmíněného zastavení trestního stíhání za současného uložení závazků mladistvému po zkušební dobu, která byla stanovena v rozmezí šesti měsíců až dvou let. Ukládané závazky představovala náhrada způsobené škody, omluvu poškozenému, účast na sociálních kurzech nebo uložení veřejně prospěšných prací. Osvědčil-li se mladistvý ve zkušební době, prokurátor nebo soudce trestní stíhání zastavil. V opačném případě trestní stíhání mladistvého pokračovalo.¹⁰⁵ Podmíněné zastavení umožňovalo též využití širšího spektra výchovných opatření, která by měla pozitivní vliv na mladistvého, jeho budoucí život a zabraňovala by naopak negativním vlivům ústavní výchovy. Pracovní skupina připravila též návrh novelizace ustanovení, upravující trestní odpovědnost mladistvého. Jako další důvod, vylučující trestní odpovědnost mladistvého označuje nedostatečnou mravní a duševní vyspělost.¹⁰⁶ Úplné znění návrhu novelizace ustanovení § 75:

¹⁰⁴ viz Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 38,39

¹⁰⁵ viz Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997, str. 80

¹⁰⁶ srov. zákon č. 48 z roku 1931 o trestním soudnictví nad mládeží § 2

§ 75 tr. zák.: Trestní odpovědnost

- (1) Mladistvý je trestně odpovědný pouze jestliže v době spáchaného trestného činu byl natolik mravně a duševně vyspělý, že mohl rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost a ovládat své jednání.
- (2) Čin, jehož znaky jsou uvedeny v tomto zákoně, není trestným činem, jestliže je spáchán mladistvým a stupeň jeho nebezpečnosti pro společnost je malý.

Z výše uvedeného vyplývá, že prokurátor nebo soudce by měl u jednotlivých mladistvých pachatelů zkoumat stupeň mravní a duševní vyspělosti. Ustanovení týkající se trestní odpovědnosti mladistvého nebyla jediným, které bylo v návrhu pracovní skupiny novelizované. Návrh upravoval též možnost soudu, aby současně s podmíněným odsouzením mladistvého stanovil i potřebná opatření, která by mladistvému pomohla k vedení řádného života. Stejně tak, jako u podmíněného zastavení, měl soudce možnost uložit náhradu způsobené škody, omluvu poškozenému apod. Soud mohl také prostřednictvím kurátora dohlížet na chování mladistvého, případně mu pomoci při plnění uložených povinností. Bohužel se návrh v rámci novelizace nepodařilo prosadit a Československá federativní republika byla i nadále značně pozadu ve vývoji trestního práva mládeže v Evropě.¹⁰⁷

Přesto, že snahy o reformu a samostatnou kodifikaci trestního práva mládeže po roce 1989 nebyly úspěšné, je třeba spatřovat pokrok alespoň v častějším využívání alternativní trestů či odklonů od standardního trestního řízení vůči mladistvým.¹⁰⁸ Do roku 1996 se politika trestního práva soustředila převážně na věkovou hranici trestní odpovědnosti. Návrh z roku 1995 na snížení věkové hranice na čtrnáct let v případě, že se mladistvý dopustil úmyslně zvlášť závažného zločinu a zachování hranice patnácti let u ostatních trestných činů, je toho důkazem. Co se trestání mladistvých týče, objevil se požadavek na zvýšení trestu odnětí svobody na deset let u pachatelů ve věku mezi patnácti a osmnácti lety. U pachatelů mladších patnácti let zůstala trestní sazba v rozmezí jeden až pět let. V letech 1997 – 1999 došlo k zásadní změně v pohledu na samostatnou kodifikaci trestního práva mladistvých. Komise ministerstva spravedlnosti připravila několik dokumentů, zaměřených na nový trestní zákon a trestní řád, týkající

¹⁰⁷ viz Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, str. 42

¹⁰⁸ Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1 vydání. Praha : C.H.Beck, 2009, str. 412

se mládeže.¹⁰⁹ V roce 2000 došlo k prvnímu návrhu samostatného zákona, který by upravoval jak trestní odpovědnost mladistvých, tak i následky spojené s trestnými činy mladistvých. Návrh byl sice předán parlamentu k projednání, ale v roce 2002 byl z programu vyřazen. Po parlamentních volbách bylo původní znění návrhu znovu předáno k projednání a v roce 2003 byl zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže schválen.¹¹⁰

4.8 Zákon č. 218/2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

Samostatná kodifikace trestního práva mládeže byla přijata jako reakce na dlouholetou potřebu zesílení výchovného působení na mladistvé pachatele a požadavek oddělení trestněprávní úpravy mladistvých od obecných trestních norem.

Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže nabyl účinnosti 1.1.2004. Úprava obsažená v tomto zákoně se zaměřuje na podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní jednání uvedená v obecném TrZ a vztahuje se nejen na pachatele mladistvé, tedy pachatele mezi patnáctým a osmnáctým rokem věku, ale také na pachatele mladší patnácti let. Zákon dále upravuje ukládání opatření za protiprávní činy a výkon soudnictví nad mládeží.¹¹¹ Základní smysl přijetí tohoto zákona je spatřován ve zvláštních postupech, podle kterých budou posuzovány trestné činy mladistvých, ve zřízení specializovaných soudů, rozšíření trestů a také v úpravě zvláštních zásad, kterými je ovlivněno řízení ve věcech mladistvých. Jednou z nejdůležitějších zásad ZSM je zásada individualizace ukládaného opatření. Ta má zajistit zejména rehabilitaci osobnosti mladistvého i nápravu sociální. Ke splnění takového požadavku je zapotřebí s náležitou důkladností zjišťovat osobní poměry mladistvého pachatele, jeho rodinné poměry, důvody, které ho vedly k trestné činnosti a jeho opětovné začlenění do společnosti. K zajištění kompletních informací o mladistvém je proto zapotřebí též spolupráce Probační a mediační služby a také orgánu sociálně-právní ochrany dětí.¹¹²

¹⁰⁹ viz Schelleová, I. a kol. Právní postavení mladistvých. EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004, str. 41,42

¹¹⁰ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1 vydání. Praha : C.H.Beck, 2009, str. 412, 413

¹¹¹ viz Schelleová, I., a kolektiv Právní postavení mladistvých. Praha : Eurolex Bohemia, 2004, str. 48

¹¹² viz Večerka, K., Holas, J., Tomášek, J., Diblíková, S., Blatníková, Š. Mládež v kriminologické perspektivě. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009, str. 7,8

Systematiku ZSM je možno rozčlenit na obecná ustanovení, hmotně právní ustanovení, procesně právní ustanovení a ustanovení přechodná a závěrečná. Obecná ustanovení obsahují vymezení předmětu a účelu zákona, některých základních pojmů, základních zásad pro interpretaci a aplikaci zákona a vymezují též vztah ZSM a ostatních trestněprávních předpisů. Hmotně právní část ZSM se zabývá podmínkami trestní odpovědnosti mladistvých a dětí mladších patnácti let a obsahuje též opatření jim ukládaná. Co se procesních ustanovení týče, ty se vztahují na trestní řízení vedené ve věcech mladistvých a dětí mladších patnácti let.

Z ustanovení § 1 odst. 3 vyplývá, že ZSM má povahu *lex specialis* vůči obecným trestním předpisům.¹¹³ Co se uplatnění poměru speciality týče, v některých případech ZSM obsahuje kompletní úpravu určitého institutu, vztahujícího se k mladistvým, aniž by byl upraven obecnými trestními předpisy. Jako příklad lze zmínit institut odstoupení od trestního stíhání v ustanovení § 70 a § 71. Obecné předpisy se tedy použijí pouze pokud se jedná o obecné otázky. Naopak někdy obsahuje ZSM jen částečnou úpravu, kterou je třeba doplnit úpravou obsaženou v obecných normách. Tak je tomu např. u délky promlčecí doby. V takovém případě je třeba použít obecné trestní předpisy v rozsahu, v jakém není institut upraven ZSM.¹¹⁴ ZSM se v důvodové zprávě hlásí k filosofii tzv. restorativní (obnovující) justice zaměřené do budoucnosti na rozdíl od stávajícího systému orientovaného ke spáchanému trestnému činu a okolnostem, které zde byly v době jeho spáchání.¹¹⁵ Zákon dále obsahuje vysvětlení některých základních pojmů, zejména co je protiprávní čin, kdo je mladistvým, jaká opatření se ukládají mladistvým pachatelům nebo jak je tvořen soud pro mládež. Dalším důležitým obsahem zákona jsou zásady uplatňované v soudnictví ve věcech mládeže. Všechny vycházejí z myšlenky začlenit mladistvého pachatele zpět do společnosti, napravit narušené sociální vztahy a působit na mladistvé preventivně. Odstavec 2 ustanovení § 3 upřednostňuje zvláštní způsoby řízení a opatření, která by předešla páchání trestných činů mladistvými a pozitivně by působila na obnovu narušených sociálních vztahů před ukládáním trestních opatření. Pokud je uložení trestního opatření nezbytné, musí být

¹¹³ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

¹¹⁴ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha : C.H. Beck, 2011, str. 5, 6

¹¹⁵ viz Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004, str. 5

přihlédnuto k osobě mladistvého pachatele, jeho rodinným, sociálním poměrům, k jeho věku, zdravotnímu stavu a jeho rozumovému a mravnímu vývoji. Stejně tak je třeba uložit opatření, které odpovídá závažnosti a povaze spáchané trestného činu. S přihlédnutím ke stejným okolnostem je třeba postupovat i v samotném trestní řízení. Důraz je přitom kladen na co nejmenší ohrožení mladistvého a zároveň na náležitě objasnění trestných činů a příčin, za kterých byl spáchán.¹¹⁶ ZSM svěřuje výkon soudnictví nad mladistvými a dětmi mladšími patnácti let ve svém ustanovení § 4 soudům pro mládež. Těmi je třeba rozumět speciální senát, předsedu takového senátu nebo samosoudce příslušného okresního, krajského, vrchního a Nejvyššího soudu. U soudů, kde je větší počet takových senátů či soudců je možno zřídit i specializované oddělení soudu. Trestní odpovědnost mladistvých upravena v ustanovení § 5 ZSM je založena na principu tzv. relativní trestní odpovědnosti. Trestní odpovědnost mladistvého je dle tohoto principu vázána nejen na pevně stanovenou věkovou hranici, ale též na mravní a rozumový vývoj.¹¹⁷ ZSM tímto ustanovením reaguje na rozdílnou mravní a rozumovou vyspělost jednotlivých mladistvých. Pokud proto mladistvý v době spáchaní činu nedosáhl takového stupně rozumové a mravní vyspělosti, aby byl schopen ovládat své jednání a rozpoznat jeho protiprávnost, není za spáchaný čin trestně odpovědný. Tímto ustanovením zákonodárce navazuje na právní úpravu z roku 1931, která byla jako současná úprava založena na relativní či podmíněné trestní odpovědnosti.¹¹⁸ „Úroveň rozumové a mravní vyspělosti požadovaná ustanovením § 5 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže jako předpoklad trestní odpovědnosti mladistvých má dvě složky, které se vzájemně ovlivňují a tvoří z hlediska vývoje mladistvého nedílný celek. Rozumovou a mravní vyspělost mladistvého je třeba posuzovat jednak ve vzájemných souvislostech obou těchto složek (nikoli izolovaně), jednak ve vztahu k obvyklému vývoji mladistvých, přičemž ze zákonné úpravy nevyplývají odlišné podmínky pro stanovení úrovně rozumové vyspělosti a mravní vyspělosti; v obou případech platí, že pouze v odůvodněných pochybnostech podložených konkrétními zjištěními je na místě, aby tato otázka byla řešena na podkladě posudku znalců z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, popřípadě

¹¹⁶ viz Schelleová, I., a kolektiv Právní postavení mladistvých. Praha : Eurolex Bohemia, 2004, str. 50

¹¹⁷ viz Schelleová, I., a kolektiv Právní postavení mladistvých. Praha : Eurolex Bohemia, 2004, str. 54

¹¹⁸ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha : C.H. Beck, 2011, str. 37

psychologie.¹¹⁹ Trestný čin spáchaný mladistvým označuje ustanovení § 6 odst. 1 ZSM jako provinění. Pod pojmem provinění nelze spatřovat samostatnou kategorii trestného činu, ale pouze jinou terminologii. Z tohoto důvodu také neplatí stejná kategorizace jako u trestného činu vymezeného v ustanovení § 14 TrZ. Podle TrZ se trestné činy rozdělují na přečiny a zločiny, případně zvláště závažné zločiny. Proto je možno tyto termíny používat pouze ve vztahu k dospělým pachatelům. Pro mladistvé pachatele spadá tato kategorizace trestných činů pod společný termín provinění.¹²⁰

Ustanovení § 7 ZSM upravuje účinnou lítost, která je zvláštním důvodem zániku trestnosti mladistvých. Mezi podmínky zániku trestnosti zákon řadí:

- a) trest odnětí svobody stanovený trestním zákoníkem, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let
- b) mladistvý po spáchání činu dobrovolně odstranil nebo napravil způsobený následek, anebo se o to pokusil, zejména nahradil způsobenou škodu, učinil opatření potřebná k její náhradě nebo se jinak pokusil odčinit způsobené následky
- c) chováním po spáchání činu projevil účinnou snahu po nápravě
- d) čin neměl trvale nepříznivých následků pro poškozeného nebo pro společnost

Jako další a zároveň poslední důvod zániku trestnosti provinění uvádí ustanovení § 8 odst. 1 ZSM promlčení. ZSM však obsahuje jen speciální úpravu tohoto institutu. Stanovuje promlčecí dobu o polovinu kratší než je úprava obecná, týkající se dospělých pachatelů. Doba je odstupňovaná dle závažnosti spáchaného provinění. Promlčecí doba u provinění mladistvých je tedy deset, pět a tři roky. Jako výchozí sazby se pro účely promlčení uplatní nesnížené sazby, které uvádí zvláštní část TrZ. Ostatní otázky, týkající se promlčení, kterými jsou počátek, stavění a přerušování promlčecí doby, jakož i případy, kdy trestnost provinění nezaniká, se řídí obecnými ustanoveními TrZ.¹²¹

¹¹⁹ usnesení NS ze dne 27.9.2006, sp. Zn. 8 Tdo 1069/2006

¹²⁰ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha : C.H. Beck, 2011, str. 52

¹²¹ Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1 vydání. Praha : C.H.Beck, 2009, str. 431

5. Probační a mediační služba

5.1 Historický vývoj

Historie probační a mediační služby¹²² sahá v České republice do 60. let 20. st. Nejednalo se o probaci a mediaci jak ji známe v současnosti, ale představovala činnosti směřující k alternativním řešení trestních věcí. Jednalo se zejména o aktivity tzv. pomáhajících profesí, jejichž cílem bylo rozvíjení sociálně-výchovných prvků, zejména pak na odstranění příčin porušování právních norem.¹²³

V letech 1968 – 1971 bylo zřízeno při Národním výboru hlavního města Prahy a výzkumném ústavu kriminologickém středisko postpenitenciární péče. Zabývalo se zde projektem „Výzkum faktorů recidivy“. Výzkum měl za úkol ověřit účinné metody práce s tzv. sociálně nepřizpůsobivými občany, pachateli propuštěnými z výkonu trestu v prostředí velkého města.¹²⁴ V souvislosti s tím došlo ke spolupráci sociálních kurátorů a jedinců společností odmítaných. Systém kurátorů byl zřízen ministerstvem práce a sociálních věcí. Činnost kurátorů byla dobrovolná a nebyla soudem ani nijak nařizována. Záležitostmi mládeže se v této oblasti zabývali kurátoři pro mladistvé. Zajišťovali pro soud informace a poskytovali mu zprávy o sociálních a rodinných poměrech mladistvých. Pro představu lze uvést, že do zřízení PMS působilo přibližně 150 kurátorů a 350 kurátorů mládeže.

Další pokus o kontrolu osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody se projevil v zákoně č. 44/1973 Sb. o ochranném dohledu. Tento dozor byl však brzy zúžen na policejní dozor nad určitými skupinami osob a měl výrazně restriktivní charakter. V roce 1990 byl tento dohled zrušen zákonem č. 175/1990. V souvislosti se změnou režimu dochází po roce 1989 k budování základů probace a mediace také v České republice. Na základě spolupráce odborníků Ústavu státu a práva ČSAV, prokuratury a odborníků z oblasti sociální práce s mladistvými, byl v roce 1991 zahájen experiment „Mimosoudní alternativa pro delikventní mládež“. Díky tomuto experimentu, který byl inspirován zkušenostmi rakouských odborníků, došlo k zapojení pachatele, co se týče náhrady škody, ale i poškozeného do procesu mediace.

¹²² dále v práci jen PMS

¹²³ viz Žatecká, E. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. První vydání. KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 23

¹²⁴ Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2001, str. 215

V květnu roku 1994 bylo při Katedře sociální práce FF UK v Praze založeno sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici. Cílem sdružení byl zejména rozvoj sociální práce v oblasti trestní justice z pohledu uplatnění, ověření a zavedení nových postupů, metod a technik sociální práce s trestně stíhanými nebo odsouzenými občany. Výsledkem činnosti tohoto sdružení byly tři projekty:

1. „Soudní pomoc“ byla určena jako informační servis pro soudce a státního zástupce a osobu, proti které se vede trestní stíhání,
2. „Mimosoudní vyjednávání-narovnání“ nabízelo možnosti řešení konfliktu mezi obviněným a poškozeným a
3. „Probační služba“, jejímž cílem bylo zefektivnit výkon podmíněných trestů odnětí svobody.

Nejen díky tomuto sdružení došlo nařízením vlády č. 341/1994 Sb. k vytvoření pozic probačních úředníků, kteří svoji činnost zahájili od 1. 1. 1996. Výkon činnosti probačních úředníků však komplikovalo několik omezení. Zejména se jednalo o kumulaci funkcí a nedostatek prostoru pro činnost probační i mediační. Dále docházelo k pochybnostem ze stran soudců i veřejnosti ohledně efektivnosti alternativních trestů. Vzhledem k těmto nedostatkům připravilo ministerstvo návrh nového zákona o Probační a mediační službě, který upravoval nejen organizační, ale také personální strukturu a pravomoci úředníků. Výsledkem se stal zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě, díky kterému došlo k velkému pokroku v této oblasti.¹²⁵

5.2 Probační a mediační služba podle platné právní úpravy

Jak je již výše uvedeno, v České republice byl institut Probační a mediační služby zřízen na základě zákona č. 257/2000 Sb.¹²⁶ Účinnosti nabyl tento zákon dne 1. ledna 2001. „Přijetí tohoto zákona bylo nejen součástí reformy justice, kterou zahájil bývalý ministr spravedlnosti Otakar Motejl, ale současně završilo „první“ období budování probace a mediace v Čechách.“ První období zde představuje období od roku 1996, kdy byla zřizována místa probačních úředníků na okresních

¹²⁵ viz Žatecká. E. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. První vydání. KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 23

¹²⁶ zák. č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě ve znění pozdějších předpisů, dále v práci jen zákon o PMS

soudech jako jejich zaměstnanců. PMS představuje organizační složku státu a účetní jednotku. Činnost PMS z hlediska finančního, hospodářského, personálního a organizačního zajišťuje Ministerstvo spravedlnosti, které současně vykonává nad PMS dohled.¹²⁷

Zákon o PMS v ustanovení § 2 odst. 1 vymezuje pojem probace, jímž rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen „obviněný“), kontrolu výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.

Mediací zákon o PMS v ustanovení § 2 odst. 2 rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu v souvislosti s trestním řízením. Mediace lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.

Dle ustanovení § 4 zákona o PMS vytváří PMS předpoklady, aby věc mohla být ve vhodných případech projednána v některém ve zvláštních druhů trestního řízení, nebo aby mohl být uložen a vykonán trest nespojený s odnětím svobody, anebo aby vazba byla nahrazena jiným opatřením. Za tím účelem poskytuje obviněnému odborné vedení a pomoc, sleduje a kontroluje jeho chování a spolupracuje s rodinným a sociálním prostředím, ve kterém žije a pracuje, s cílem, aby v budoucnu vedl řádný život. Činnost PMS spočívá zejména:

- a) v obstarávání podkladů o osobě obviněného a jeho rodinném a sociálním zázemí,
- b) ve vytváření podmínek pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání nebo pro schválení narovnání, zejména projednání a uzavření dohody mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody nebo dohody o narovnání, případně podmínek pro další takové procesní postupy či tresty nespojené s odnětím svobody,

¹²⁷ viz Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Vyd. 2., aktualit. Praha : Portál, 2003, str. 301

- c) ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem
- d) ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy byl dohled uložen,
- e) ve sledování a kontrole obviněného v průběhu zkušební doby podmíněného upuštění od potrestání s dohledem a podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody,
- f) v kontrole výkonu dalších trestů nespojených s odnětím svobody, zejména trestu domácího vězení, obecně prospěšných prací a trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- g) ve sledování výkonu některých ochranných opatření,
- h) ve sledování a kontrole chování odsouzeného v průběhu zkušební doby v případech, kdy bylo rozhodnuto o podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody.

PMS svou činností navazuje na koncepci tzv. restorativní (obnovující) justice. Trestný čin považuje za konflikt poškozeného a obviněného ve společnosti. Ve svých postupech se především svým konsensuálním řešením konfliktů výrazně liší od justice retributivní. Tento přístup spatřuje jako výhodnější pro společnost, pachatele napravit, aby v budoucnu nepáchal další trestnou činnost, než represivní působení na pachatele.¹²⁸

Jak již bylo na začátku této kapitoly zmíněno, PMS je organizační složkou státu a je podřízena ministerstvu spravedlnosti. V čele PMS stojí ředitel, který představuje ústřední orgán. Ředitelství jsou podřízena jednotlivá střediska PMS, jež se řídí příslušností soudu, v přípravném řízení příslušností státního zástupce. Jednotlivá střediska sídlí u okresních soudů.¹²⁹

Výše uvedené úkoly plní PMS prostřednictvím probačních úředníků a asistentů PMS, jejichž postavení upravuje zákon o PMS v ustanovení § 6. Probační úředníci a asistenti plní, jako zaměstnanci státu, funkci úředníků PMS a jejich pracovní poměr

¹²⁸ viz Žatecká. E. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. První vydání. KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 47

¹²⁹ viz Žatecká. E. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. První vydání. KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 48

se řídí zákoníkem práce¹³⁰, pokud zákon o PMS nestanoví jinak. Úředník PMS musí splňovat požadavky v podobě bezúhonnosti a způsobilosti k právním úkonům, musí mít vysokoškolské vzdělání v oblasti společenských věd a zakončené odbornou zkouškou základního kvalifikačního vzdělání pro úředníky PMS. Požadavek vysoké odbornosti je nutný vzhledem k účelu PMS poskytnout odborné vedení a pomoc.¹³¹ Postavení úředníka a asistenta se podstatně liší v oblasti práv a povinností. Úředník je v nadřazené pozici vůči asistentovi, je oprávněn jej pověřovat plněním úkolů a může být také jmenován vedoucím střediska. Úředník zastává spíše činnost mediační, neboť v případě uzavírání dohod a komunikace s účastníky, je zapotřebí odborných znalostí. Naopak probační činnost je svěřena asistentovi, neboť její podstata spočívá spíše v kontrole již uloženého trestu a je potřeba „jen“ dohlížet a kontrolovat odsouzeného.¹³²

Pravomoci a povinnosti probačních úředníků a asistentů jsou uvedeny v ustanoveních § 7 - § 9 zákona o PMS. Úředníci i asistenti jsou povinni zejména dodržovat zákony, jiné právní předpisy a pokyny předsedy senátu nebo samosoudce a v přípravném řízení též pokyny státního zástupce. Pokyny uvedených subjektů však nesmí zasahovat do prováděné mediační činnosti. Dále jsou povinni postupovat tak, aby chránili lidská práva a svobody, důstojnost člověka a nedopouštěli se takového jednání, které by mohlo mít za následek zmaření účelu trestního řízení nebo by vzbuzovalo pochybnosti o objektivnosti a nestrannosti úředníka či asistenta. V opačném případě může dojít k odejmutí věci úředníkovi PMS.

V případě, kdy obviněný poruší podmínky, omezení či povinnosti, které mu byly uloženy v souvislosti s trestem nespojeným s odnětím svobody, podmíněným zastavením trestního stíhání či podmíněným propuštěním, je úředník PMS povinen informovat předsedu senátu, samosoudce a v přípravném řízení státního zástupce. Jestliže jde o méně závažné porušení, upozorní úředník obviněného, že v případě opakování či závažnějšího porušení, oznámí toto pochybení předsedovi senátu, samosoudci či státnímu zástupci. Co se práv úředníků PMS týče, je třeba zmínit zejména právo nahlížet do trestních spisů, pořizovat z nich výpisky, poznámky a

¹³⁰ zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce

¹³¹ viz Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář . 1 vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 596, 597

¹³² viz Žatecká. E. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. První vydání. KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 49

kopie.¹³³ Novela trestního zákona umožňuje probačním úředníkům vstup do obydlí osoby, které byl uložen dohled dle ustanovení § 49 TrZ i bez jejího souhlasu.¹³⁴ Toto ustanovení je, i přes jeho zefektivnění probačního dohledu, možno považovat za rozporuplné vzhledem k zákonem stanovené nedotknutelnosti obydlí¹³⁵ bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí. Jako argument je uváděno to, že odsouzený vykonává trest a v případě, že je odsouzenému uložen trest odnětí svobody, je na svých právech omezen z důvodu zákonem uloženého trestu.¹³⁶ Vyloučení úředníků a asistentů PMS je řízeno stejnými pravidly, které zákon určuje u orgánů činných v trestním řízení¹³⁷. Úředník či asistent PMS je bez odkladu povinen předsedovi senátu, samosoudci a v přípravném řízení státnímu zástupci oznámit důvody vyloučení. Dokud o jeho vyloučení nerozhodne příslušný subjekt, je oprávněn činit jen takové úkony, které nenesou odkladu. O vyloučení se rozhoduje formou usnesení, proti němuž není přípustný žádný opravný prostředek. Pokud předseda senátu, samosoudce či státní zástupce v přípravném řízení rozhodne o vyloučení úředníka či asistenta, určí zároveň jiného, který je v činnosti PMS oprávněn pokračovat.¹³⁸

Zákon o PMS zavazuje v ustanovení § 9 úředníka i asistenta PMS povinností mlčenlivosti i po skončení pracovního poměru. Povinnost mlčenlivosti se vztahuje na skutečnosti, které se úředník či asistent dozvěděl při výkonu své funkce. Nejsou oprávněni dovolávat se mlčenlivosti ve vztahu k policejnímu orgánu, soudu či státnímu zástupci. Není možné úředníka ani asistenta PMS podrobovat výsledku o skutkových okolnostech, které se dozvěděl při výkonu mediační činnosti a v souvislosti s ní. Výjimku představuje jen povinnost překazit spáchání trestného činu či jeho oznámení.¹³⁹

¹³³ viz Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář . 1 vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 597

¹³⁴ novela TrZ zákon č. 256/2001 Sb.

¹³⁵ srov. čl. 12 odst. 1 zákona č. 23/1991 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod

¹³⁶ viz Žatecká, E. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. První vydání. KEY Publishing s.r.o., 2007, str. 52

¹³⁷ srov. § 30 TR

¹³⁸ viz Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář . 1 vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 598

¹³⁹ viz Větrovec, V. a kol., Zákon o mediaci a probaci Komentář. EUROLE BOHEMIA. Praha, 2002, str. 104

5.3 Využití probační a mediační služby ve věcech mladistvých

Ve věcech mladistvých se zákon o PMS uplatňuje s ohledem na ZSM. PMS v těchto případech zajišťuje vypracování zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a jeho současnou životní situaci, ke které soud pro mládež, v přípravném řízení státní zástupce, přihlíží při stanovení konečného rozhodnutí v dané věci. ZSM v ustanovení § 75 ukládá PMS výkon dohledu nad mladistvým, případně provádění úkonů směřujících k tomu, aby mladistvý vedl řádný život ve zkušební době, pokud nebyl uložen dohled a bylo rozhodnuto o:

- a) propuštění mladistvého z vazby nebo o jeho ponechání na svobodě za současného uložení dohledu
- b) podmíněném zatavení trestního stíhání
- c) podmíněném upuštění od uložení trestního opatření s dohledem
- d) uložení obecně prospěšných prací za současného uložení výchovných opatření
- e) uložení peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu
- f) podmíněném odsouzení, včetně podmíněného odsouzení s dohledem
- g) podmíněném propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody za současného uložení dohledu
- h) uložení dalších trestních, ochranných a výchovných opatření a soud předal věc PMS

Úředník PMS je v případě mladistvých označován jako specialista na práci s mládeží. Předsedou senátu může být pověřen k zajištění potřebných informací o mladistvém i ve vykonávacím řízení. Snahou je především odstranění následků spáchaného provinění, a proto je do tohoto procesu zapojen i poškozený.¹⁴⁰

5.3.1 Dohled probační a mediační služby nad mladistvým

Probační dohled představuje součást výchovných opatření ukládaných mladistvým pachatelům. Smyslem probačního dohledu je zejména to, aby se mladistvý v budoucnu zdržel trestné činnosti, pomoci mu k získání vhodného sociálního zázemí a zlepšení společenského uplatnění. Součástí probačního dohledu jsou též činnosti, vedoucí k napravení konfliktů vzniklých v souvislosti s proviněním

¹⁴⁰ viz Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář . 1 vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, str. 599

mladistvého. Probační dohled tedy není možné charakterizovat jen jako dohled či kontrolu dodržování stanovených podmínek. Probační dohled ukládaný mladistvým byl měl plnit dvě základní funkce. První z nich představuje možnost kontroly chování mladistvého. I když je tato kontrola mírnější povahy než ve vazbě či věznici, jedná se o velice intenzivní formu. Kontrola je v tomto případě pasivní složkou probačního dohledu a sama není schopna aktivně působit na chování mladistvého a pozitivně ovlivňovat jeho rozvoj. Právě z těchto důvodů je zapotřebí k naplnění ZSM i druhé funkce probačního dohledu, jíž je pomoc a odborné vedení. Podstatou této funkce je odstranění nebezpečí recidivy, urovnání poměrů mladistvého a změna životního postoje mladistvého.¹⁴¹

„Smyslem probačního dohledu je:

- a) pozitivní odborné vedení mladistvého spojené s potřebnou pomocí a jeho motivací k životu v souladu s obecně závaznými normami, zaměřené na zajištění toho, aby v budoucnu vedl řádný život, konsolidoval své osobní poměry a odstranil příčiny své trestné činnosti,
- b) podniknutí kroků ke znovuzáclenění mladistvého do společnosti a k vytvoření předpokladů pro jeho další pozitivní sociální rozvoj,
- c) sledování a kontrola chování mladistvého a ochrana společnosti před případnou újmou z jeho strany,
- d) snížení rizika recidivy trestné činnosti.¹⁴²

Dohled probačního úředníka je možno mladistvému uložit jak v průběhu řízení, které probíhá před meritorním rozhodnutím, tak i v rozhodnutí ve věci samé vedle trestních a ochranných opatření, při konečném a podmíněném upuštění od uložení trestního opatření a v případě zvláštních způsobů řízení, jakými jsou schválení narovnání, podmíněné zastavení trestního stíhání a odstoupení od trestního stíhání. Zároveň je možné probační dohled kombinovat s ostatními výchovnými opatřeními a tím jeho působení zefektivnit.¹⁴³ Dohled, který je mladistvému uložen v průběhu trestního řízení, může trvat nejdéle tři roky. Končí pravomocným rozhodnutím ve

¹⁴¹ SOTOLÁŘ. A. Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 2005, roč. 4, číslo 9, str. 229

¹⁴² Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C.H.Beck, 2009, str. 587

¹⁴³ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str.210

věci samé a to ze zákona. Dohled je možné v průběhu trestního řízení uložit pouze se souhlasem mladistvého, který ho může vzít kdykoli v průběhu řízení zpět. Mladistvý tak činí prohlášením adresovaným soudu pro mládež, v přípravném řízení státnímu zástupci. O odvolání souhlasu mladistvého není třeba vydávat žádné rozhodnutí. Probační dohled tak končí ze zákona. Stejný postup platí i pro skončení probačního dohledu uplynutím doby, na kterou byl uložen. K vyslovení probačního dohledu nad mladistvým v meritorním rozhodnutí není jeho svolení třeba. Délku uloženého dohledu vysloví soud pro mládež, v přípravném řízení státní zástupce, v rozhodnutí. Zároveň je ale vázán maximální zákonnou hranicí tří let. Při vyslovení probačního dohledu v souvislosti s podmíněným odsouzením či podmíněným odložením peněžitého trestu je vhodné stanovit stejnou délku probačního dohledu jako délku zkušební doby. Pokud se v průběhu výkonu probačního dohledu ukáže, že je jeho plnění pro mladistvého nemožné nebo jej po něm nelze spravedlivě požadovat, je soud pro mládež, v přípravném řízení státní zástupce, oprávněn kdykoli v jeho průběhu jej změnit či zrušit.¹⁴⁴

Úprava obsažená v ustanovení § 16 a § 80 ZSM je svou povahou speciální k obecné trestní úpravě probačního dohledu.¹⁴⁵ Proto se ve věcech mladistvých tato obecná úprava neužije. Také v souvislosti s trestními opatřeními, které v úpravě TrZ počítají s využitím dohledu, tedy v souvislosti s podmíněným odsouzením k odnětí svobody a podmíněným propuštěním z výkonu nepodmíněného odnětí svobody, se na jeho výkon použije úprava obsažená v ZSM.¹⁴⁶

5.3.1.1 Povinnosti a omezení spojená s probačním dohledem

Základní povinnosti spojené s dohledem probačního úředníka specifikuje ustanovení § 16 ZSM, který stanovuje, že mladistvý, kterému byl uložen probační dohled je povinen:

- a) spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví na základě vytvořeného probačního plánu dohledu

¹⁴⁴ viz SOTOLÁŘ. A. Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 2005, roč. 4, číslo 9, str. 229, 230

¹⁴⁵ srov. § 330a TŘ

¹⁴⁶ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1 vydání. Praha : C.H.Beck, 2009, str. 588

- b) dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu budou stanoveny probačním úředníkem; při stanovení těchto lhůt probační úředník přihledne k poměrům mladistvého, jeho životní situaci v době výkonu dohledu i k prostředí, v němž žije,
- c) informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených výchovných omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem,
- d) nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí

Výše uvedené povinnosti vytváří předpoklady ke splnění kontrolní funkce probačního dohledu a zároveň k naplnění jeho účelu. S některými povinnostmi souvisejí i podmínky, které představují součást probačního dohledu. Pro výkon probačního dohledu je charakteristická povinnost mladistvého dostavovat se periodicky k probačnímu úředníkovi. Stanovení lhůt pro dostavování se mladistvého případně i jeho rodičů na příslušné středisko PMS by mělo odpovídat jejich reálným možnostem. Je třeba zohlednit i jejich dopravní možnosti a u sociálně slabších rodin též náklady na dopravu. Důležitou součástí probačního dohledu jsou návštěvy úředníka PMS v bydlišti mladistvých a provádění šetření též v jejich školách, popřípadě zaměstnáních. S touto podmínkou je nedílně spojená též povinnost mladistvého informovat probačního úředníka o svém pobytu, škole a zaměstnání a umožnit mu vstup do svého obydlí. Podmínky mohou vyplývat také z dalších uložených výchovných opatření. Podmínky probačního dohledu mohou být dále konkretizovány rozhodnutím soudu pro mládež či státního zástupce. Tyto podmínky i povinnosti uložené úředníkem PMS mohou být v průběhu výkonu probačního dohledu měněny. Úředník PMS tak může činit pouze v mezích zákona či rozhodnutí soudu pro mládež či státního zástupce. Naopak soud pro mládež je oprávněn tyto měnit pouze rozhodnutím dle ustanovení § 81 odst 1 ZSM a z důvodů uvedených v ustanovení § 15 odst. 5 ZSM.¹⁴⁷

Jednotlivé způsoby realizace probačního dohledu by měly být konkretizovány v programu jeho výkonu, který by měl být zpracován buď již před meritorním rozhodnutím soudu či státního zástupce nebo bezprostředně poté, co rozhodnutí ve věci

¹⁴⁷ viz SOTOLÁŘ. A. K povaze probačního dohledu na mladistvými. Trestněprávní revue, 2005, roč. 4, číslo 11, str. 231

samé nabylo právní moci. Zároveň se jeví jako vhodné, sestavovat program probačního dohledu za účasti mladistvého. Tato spolupráce může přispět k potřebné individualizaci forem řešení životní či sociální situace mladistvého a pozitivně ovlivňovat jeho přístup k probačnímu dohledu.¹⁴⁸ „S ohledem na měnící se okolnosti výkonu dohledu je možné a především účelné průběžně tento program modifikovat a upřesňovat. Vždy ovšem tak, aby nevybočil z rámce daného právním řádem a rozhodnutím soudu. Program výkonu dohledu i jeho změny je třeba zpracovávat písemně a průběžně s jejich zněním seznamovat mladistvého.“¹⁴⁹

Následky nedodržení podmínek probačního dohledu či neplnění uložených povinností závisí vždy na okolnostech, za nichž byl probační dohled uložen a s jakými rozhodnutími je spojen. ZSM nestanovuje žádné universální důsledky nedodržení těchto podmínek či povinností. Z faktického hlediska však mohou být následky značné. Jako nejzásadnější se jeví zmaření úsilí mladistvého o dosažení řešení jeho trestní věci v rámci některého z odklonů od standardního trestního řízení bez jeho potrestání. Žádné následky nepřipadají v úvahu ani při uložení probačního dohledu při definitivním skončení věci, např. při schválení narovnání, při odstoupení od trestního stíhání nebo při upuštění od uložení trestního opatření. Naopak při vyslovení probačního dohledu u podmíněných skončení trestního stíhání, vedle podmíněných trestních opatření, současně s uložení trestního opatření obecně prospěšných prací a při podmíněném upuštění od uložení trestního opatření spojuje zákon s jejich nedodržením důsledky, odpovídající charakteru daného rozhodnutí ve věci samé. Například při neplnění podmínek probačního dohledu ve zkušební době podmíněného zastavení trestního stíhání může být důvodem rozhodnutí, že se mladistvý neosvědčil a může vést k pokračování trestního stíhání.¹⁵⁰

Úředník PMS průběžně informuje příslušný soud nebo státního zástupce o výkonu dohledu. Činí tak prostřednictvím zpráv, které musí zpracovávat v půlročních intervalech, pokud předseda senátu či státní zástupce nestanoví interval jiný. Obligatorně obsahuje zpráva probačního úředníka:

¹⁴⁸ viz SOTOLÁŘ. A. K povaze probačního dohledu na mladistvými. *Trestněprávní revue*, 2005, roč. 4, číslo 11, str. 305

¹⁴⁹ SOTOLÁŘ. A. K povaze probačního dohledu na mladistvými. *Trestněprávní revue*, 2005, roč. 4, číslo 11, str. 231

¹⁵⁰ viz Kratochvíl, V. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1 vydání.* Praha : C.H.Beck, 2009, str. 590

- a) informace o průběhu dohledu nad mladistvým,
- b) informace o plnění uložených výchovných opatření mladistvým, pokud byla uložena,
- c) informace o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a o jeho aktuální životní situaci.

Po ukončení výkonu dohledu, zpracuje probační úředník závěrečnou zprávu, ve které shrne informace získané v průběhu dohledu a připojí k nim své stanovisko. Je třeba, aby úředník PMS specifikoval, které informace vychází z jeho vlastního pozorování, a které získal z jiných zdrojů. Např. od rodinných příslušníků mladistvého, učitelů, poškozeného apod.¹⁵¹

5.3.2 Probační program

Uložení povinnosti absolvovat probační program představuje pro mladistvého jednu z nejpřísnějších forem výchovných opatření. Právě proto je jeho uložení možné pouze za splnění stanovených podmínek, které se podstatně liší od ostatních výchovných opatření. Jako jediné výchovné opatření vyžaduje předchozí souhlas mladistvého s jeho absolvováním. Povahu probačního programu mohou mít jen akreditované probační programy, schválené ministrem spravedlnosti a zapsané ve speciálním seznamu, který je veden Ministerstvem spravedlnosti. K uložení takového probačního programu je oprávněn jen soud a v přípravném řízení státní zástupce.¹⁵²

Podle ustanovení § 17 odst. 1 ZSM se probačním programem rozumí zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého.

Smysl probačního programu ve věcech mladistvých je spatřován v komplexním řešení problémů mladistvého pachatele v rámci jednoho programu, který nabízí široký okruh služeb v oblasti rozvoje sociálních dovedností, psychologické poradenství, vzdělávání, výkonu obecně prospěšných činností a terapie různého zaměření. Probační program působí na mladistvého tak, aby jeho chování bylo do

¹⁵¹ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1 vydání. Praha : C.H.Beck, 2009, str. 591

¹⁵² SOTOLÁŘ. A. K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 2006, roč. 5, číslo 12, str. 373

budoucná v souladu s právními normami. Povinnost podrobit se probačnímu programu je ukládána jak v průběhu trestního řízení, tak v rozhodnutí ve věci samé. Co se týče způsobu ukládání a délky uložení probačního programu, lze odkázat na dohled probačního úředníka a stejně tak lze na dohled odkázat i v souvislosti se změnou probačního programu.¹⁵³

Způsob či forma programu není nikterak zákonem vymezena. Je to zejména z toho důvodu, že soudu i státnímu zástupci je ponechána volnost při výběru programů a možnost využít i takové, které nejsou výslovně upraveny. Soud, státní zástupce i probační úředník musí postupovat s přihlédnutím k povaze konkrétního probačního programu. Samotný výkon programu je ponechán v rukou realizátora a mladistvého. Na úředníku PMS, soudu a státním zástupci je konkretizovat program, který je mladistvému uložen, zajistit mu možnost jej absolvovat u jeho realizátora a kontrolovat jeho průběh.¹⁵⁴

S ohledem na to, že probační program představuje jedno z nejpřísnějších forem výchovného opatření, stanovuje ZSM v ustanovení § 17 odst. 2 speciální předpoklady pro jeho uložení:

- a) probační program odpovídá potřebám mladistvého i zájmům společnosti,
- b) mladistvému byla poskytnuta dostatečná možnost seznámit se s obsahem probačního programu a
- c) mladistvý souhlasí se svou účastí na něm.

Tyto podmínky je přitom třeba splnit kumulativně. Z hlediska potřeb mladistvého je vhodný takový program, který koresponduje s aktuálním životem mladistvého, jeho problémy a umožňuje je řešit tak, aby byl obnoven zdravý sociální rozvoj mladistvého. Z pohledu společnosti a jejího zájmu je potřeba zejména vhodná a přiměřená reakce na příčiny trestné činnosti, která by přispěla k ochraně společnosti před recidivou trestné činnosti mladistvého. Seznámení mladistvého s probačním programem je důležité z hlediska jeho vyjádření o své účasti na něm. Souhlas mladistvého je třeba udělit osobně a způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti. Souhlas udělený v průběhu trestního řízení může mladistvý kdykoli

¹⁵³ viz Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004. str.222

¹⁵⁴ SOTOLÁŘ. A. Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 2006, roč. 5, číslo 7, str. 191

odvolat, zatímco souhlas daný v souvislosti s meritorním rozhodnutím může odvolat jen do vynesení takového rozhodnutí. Později již k odvolání souhlasu oprávněn není.

Po skončení probačního programu uvede své výsledky kontrolní činnosti úředník PMS ve své zprávě, kterou přeloží předsedovi senátu, samosoudci či státnímu zástupci.¹⁵⁵

6. Rozbor zahraniční právní úpravy

6.1 Právní úprava trestání mladistvých na Slovensku

Právní úprava trestání mladistvých na Slovensku byla shodně jako v České republice upravena zákonem č. 140/1961 Zb. Vzhledem k několikanásobným novelám, nepřehledností právní úpravy způsobené mnohými novelami a k potřebě vyrovnat úroveň trestně-právní úpravy vyspělým zemím Evropské unie, došlo k rekodifikaci právní úpravy a přijetí zákona č. 300/2005 Z. z. a zákona č. 301/2005 Z. z.¹⁵⁶, které nabyly účinnosti 1. 1. 2006. Tímto zásadním krokem v oblasti trestního práva došlo též ke změnám v trestních věcech mladistvých. V současné době je právní úprava týkající se mladistvých pachatelů i nadále součástí obecné trestní úpravy. V hlavě čtvrté sTrZ jsou obsažena ustanovení, týkající se této oblasti.¹⁵⁷

S ohledem na předcházející právní úpravu lze říci, že sTrZ obsahuje změny jak v oblasti trestního práva hmotného, tak trestního práva procesního. V souvislosti s trestním právem hmotným lze jako zásadní uvést snížení trestní odpovědnosti mladistvých na čtrnáct let, ale také v oblasti sankcí ukládaných mladistvým pachatelům.¹⁵⁸

Ustanovení § 94 sTrZ rozlišuje tři věkové kategorie. První kategorie zahrnuje děti, které v době spáchání činu jinak trestného, nedovršily věku čtrnácti let a v případě spáchání trestného činu pohlavního zneužití dle ustanovení § 201 sTrZ patnácti let věku. Provinilcům této kategorie jsou ukládána výchovná opatření podle

¹⁵⁵ viz Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1 vydání. Praha : C.H.Beck, 2009, str. 595

¹⁵⁶ Zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon, dále v práci sTrZ, zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok, dále v práci sTrZ

¹⁵⁷ Vráblová, M. Trestné zákonodárstvo nad mládežou v historickém perspektive – včera a dnes. Justičná revue, 58, 2006, č. 6-7, str. 987

¹⁵⁸ Hulmáková, J. Nad slovenským trestním právem mládeže. Trestněprávní revue, 6. ročník, č. 4, 2007, str. 93

mimotrestních právních norem, zejména pak podle norem rodinného práva. Druhou kategorií definuje ustanovení § 94 odst. 1, který označuje osobu, která v době spáchání trestného činu dovršila čtrnáctý rok věku a nepřekročila osmnáctý, jako mladistvého. Jako výjimku je třeba v této souvislosti opět zmínit ustanovení § 22 odst. 2 sTrZ, které stanovuje trestní odpovědnost u trestného činu pohlavního zneužití dle ustanovení § 201 sTrZ a zvyšuje věkovou hranici trestní odpovědnosti na patnáct let. Shodně jako v ZSM nastává trestní odpovědnost den následující po dni narození mladistvého pachatele. Třetí věkovou skupinu představují osoby blízké věku mladistvých. Na rozdíl od ZSM stanovuje ustanovení § 127 odst. 2 sTrZ pevnou věkovou hranici. Osobou spadající do této kategorie může být ten, kdo je starší osmnácti let a zároveň nepřekročil věk jedenadvaceti let. Okolnost, že pachatel trestného činu je osobou blízkou věku mladistvých, je brána jako polehčující.¹⁵⁹

Ustanovení § 95 odst. 1 sTrZ zakotvuje tzv. relativní trestní odpovědnost. Stanovuje, že mladistvý mladší patnácti let, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní úrovně, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný. U mladistvých pachatelů se v případě, že se mladistvý jeví jako podstatně nezralý, přibere znalec z oboru psychiatrie či psychologie k posouzení jeho rozumové a mravní vyspělosti. Naopak v případě, že je mladistvý mladší patnácti let, stanovuje ustanovení § 338 sTrZ zkoumání úrovně rozumové a mravní vyspělosti jako obligatorní.¹⁶⁰

Odlišně je u mladistvého vyjádřen i tzv. materiální korektiv přečinů. Na rozdíl od dospělých pachatelů, kdy nejde o trestný čin, pokud jeho závažnost s ohledem na způsob provedení činu, následky, okolnosti, za kterých byl spáchán, míru zavinění a pohnutky pachatele, je nepatrná, v případě mladistvých se nejedná o trestný čin, pokud se přečinu dopustil mladistvý a jeho závažnost je malá. Cílem tohoto ustanovení je, aby byl mladistvý pachatel trestně odpovědný jen za přečiny více závažné. Při posuzování míry závažnosti se přihlíží ke stejným skutečnostem jako u dospělých (§ 10 odst. 2).¹⁶¹

¹⁵⁹ Čentěz, J., Trestný zákon s komentářem. Žilina. Eurokódex-poradca podnikatela, 2006, str. 153

¹⁶⁰ Hulmáková, J. Nad slovenským trestním právem mládeže. Trestněprávní revue, 6. ročník, č. 4, 2007, str. 94

¹⁶¹ Ivor, J. a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná část'. Bratislava : Jura Edition, 2006, s. 463

6.2 Sankce ukládané mladistvým

Sankce, které jsou v současnosti využívány ve věcech mladistvých lze rozdělit na výchovná opatření, ochranná opatření a tresty. Účel sankcí a výchovných opatření ukládaných mladistvým vymezuje ustanovení § 97 sTrZ především jako snahu vychovat z mladistvého pachatele řádného občana, působit preventivně, ale také chránit společnost. Výchovná a ochranná opatření pak mají pozitivně působit na duševní a mravní vývoj mladistvého, úroveň jeho rozumové a mravní vyspělosti, na jeho osobní, rodinné a sociální poměry, a tím ho chránit před působením negativních vlivů a zároveň chránit společnost před páchaním trestné činnosti.

Výchovná opatření uvádí platná právní úprava v ustanovení § 106 odst. 2 sTrZ výchovné povinnosti a výchovná omezení a napomenutí s výstrahou. Výchovná opatření může uložit soud při upuštění od potrestání a v přípravném řízení prokurátor. Uložení je podmíněno souhlasem mladistvého, který může být kdykoli do skončení trestního stíhání odvolán. Za stejných podmínek, které uvádí ZSM je možné uložené výchovné opatření zrušit či změnit. Mezi výchovné povinnosti a výchovná omezení řadí ustanovení § 107 odst. 1 sTrZ:

- a) podrobení mladistvého probačnímu dohledu vykonávaného probačním a mediačním úředníkem,
- b) pobyt s rodičem nebo jiným dospělým, který je odpovědný za výchovu mladistvého,
- c) snaha o narovnání s poškozeným,
- d) náhrada škody způsobené trestným činem mladistvého podle jeho sil, případně jiné přispění k odstranění následků trestného činu,
- e) společensky prospěšná činnost,
- f) léčení závislosti,
- g) podrobení se programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, psychoterapeutickému, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu či jinému vhodnému programu na rozvoj jeho sociálních zručností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem.

Výchovná povinnost vykonat společensky prospěšnou činnost je omezena hranicí maximálně šedesáti hodin. Čtyři hodiny denně, osmáct hodin týdně. Napomenutí s výstrahou je stejně jako v ZSM nejmírnějším výchovným opatřením,

spočívajícím ve vyslovení napomenutí mladistvého za přítomnosti jeho zákonného zástupce a upozornění na sankce v případě budoucí trestné činnosti.¹⁶²

Vzhledem k výše uvedenému je třeba shrnout rozdíly mezi slovenskou právní úpravou výchovných opatření a úpravou obsaženou v ZSM. Jako zásadní rozdíl je třeba zmínit možnost ukládání výchovných opatření současně s tresty či ochrannými opatřeními, kterou sTrZ na rozdíl od ZSM neumožňuje. Tento rozdíl shledávám jako výrazný nedostatek slovenské právní úpravy, neboť neumožňuje dostatečnou individualizaci opatření či trestu ukládaného mladistvému. Dále je třeba upozornit na užší výčet výchovných opatření, jež samostatně neobsahuje výkon probačního programu. Jeho alternativa je zahrnuta v obsahu výchovných povinností a výchovných opatření.

Ochranná opatření upravuje sTrZ v ustanoveních § 73 – 83. Zde je uvedeno ochranné léčení, ochranná výchova, ochranný dohled, detence a zabránění věci. Instituty ochranného léčení a zabránění věci jsou značně obdobné ve srovnání s českou úpravou v ZSM. Ochranný dohled vzhledem k ustanovení § 76 odst. 4 mladistvému pachateli uložit nelze.

Detenci uvádí sTrz jako úplně nový druh ochranného opatření, jehož hlavním cílem je ochrana společnosti před nebezpečnými pachateli, kteří se dopustili závažné trestné činnosti, a u kterých jiné ochranné opatření selhalo či bylo neúčinné. Detenci je možné uložit pouze z důvodů, uvedených v ustanovení § 81:

- a) odsouzený je stížen nevyléčitelnou duševní chorobou a jeho pobyt na svobodě je vzhledem k nebezpečnosti spáchaného trestného činu nebezpečný,
- b) odsouzený se před skončením výkonu trestu odnětí svobody odmítá podrobit ochrannému léčení nebo je toto léčení vzhledem k přístupu odsouzeného neúčelné a jeho pobyt na svobodě je pro společnost nebezpečný
- c) pachatel se dopustil trestného činu ze sexuálního motivu nebo opakovaně spáchal zvláště závažný zločin

Délka umístění pachatele v detenčním ústavu trvá tak dlouho, dokud není možné dosáhnout účelu detence mírnějšími prostředky. Minimálně jedenkrát za rok,

¹⁶² Ivor, J. a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná část'. Bratislava : Jura Edition, 2006, s. 454, 455

nutno přezkoumat důvody umístění v detenčním ústavu a rozhodnout o dalším trvání detence, případně o dalším výkonu trestu.¹⁶³

Ochrannou výchovu upravuje v souvislosti s mladistvým sTrZ ve čtvrté části, dílu čtvrtém, ustanovení § 102 – 105. Jako podmínky pro uložení ochranné výchovy je uváděna v ustanovení § 102 odst. 1 nedostatečně zabezpečená výchova mladistvého, které nelze v rodině, ve které žije dosáhnout, zanedbání dosavadní výchovy mladistvého a nedostatečnou záruku řádné výchovy mladistvého vzhledem k prostředí, kde žije.

Výkon ochranné výchovy je svěřen zvláštním výchovným zařízením, profesionální náhradní rodině nebo zařízením ústavní zdravotní péče. Ochranná výchova trvá tak dlouho, dokud je pro mladistvého pachatele účelná, nejdéle však do osmnáctého roku věku. V případě, že je prodloužení délky výkonu ochranné výchovy v zájmu mladistvého, je možné ji prodloužit do devatenáctého roku věku.¹⁶⁴

Tresty, které je možno mladistvým pachatelům uložit podle sTrZ, vychází zejména ze zásady výchovného účelu trestání. V první řadě jde tak o výchovné působení na mladistvého, jeho rodinné a sociální prostředí. S ohledem na výchovný účel sankcí, uplatňuje sTrZ sankce v následujícím pořadí: trest povinné práce, peněžitý trest, propadnutí věci, zákaz činnosti, vyhoštění, podmíněné odnětí svobody, odnětí svobody podmíněčně odložené na zkušební dobu s dohledem a nepodmíněný trest odnětí svobody.¹⁶⁵ Z výše uvedeného je tedy možno dovodit, že systém trestních sankcí obsažený v sTrZ se značně podobá systému sankcí ukládaných v České republice podle ZSM.

V případě trestu povinné práce uloženého mladistvému, činí horní hranice polovinu trestní sazby, stanovené zákonem. Tzn. že nesmí převýšit 150 hodin. Současně není možné uložit tento trest v případě, že by práce, kterou by byl mladistvý povinen vykonat byla nevhodná z hlediska zdraví, bezpečnosti nebo mravního vývoje mladistvého. Peněžitý trest je možné mladistvému uložit v případě, že je mladistvý výdělečně činný nebo to jeho majetkové poměry umožňují. Pro případ, že by výkon tohoto trestu byl zmařen, stanoví soud náhradní trest odnětí svobody až na jeden rok. Soud může na základě prohlášení mladistvého nahradit

¹⁶³ Ivor, J. a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná část. Bratislava : Jura Edition, 2006, s. 450

¹⁶⁴ Čentěz, J., Trestný zákon s komentářem. Žilina. Eurokódex-poradca podnikatela, 2006, str. 153

¹⁶⁵ Vráblová, M. Trestné zákonodárstvo nad mládežou v historickém perspektive – včera a dnes. Justičná revue, 58, 2006, č. 6-7, str. 991

peněžitý trest nebo jeho část výkonem obecně prospěšné činnosti. Pokud má soud za to, že vzhledem k osobě mladistvého, zejména s ohledem na jeho dosavadní život a prostředí, ve kterém žije a pracuje a na okolnosti případu, že lze účelu trestu dosáhnout bez jeho výkonu nebo přijme záruku za nápravu mladistvého vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku poskytnul, může nařídit podmíněčný odklad výkonu peněžitého trestu. Soud v takovém případě stanoví zkušební dobu v délce tří let. Trest propadnutí věci se vzhledem k tomu, že ve věcech mladistvých není samostatně upraven, ukládá za stejných podmínek jako dospělým pachatelům uvedených v ustanovení § 60 sTrZ. Trest zákazu činnosti je podle ustanovení § 112 možno uložit mladistvému, pokud to není na překážku přípravě na jeho povolání. Horní hranice tohoto trestu nesmí překročit pět let. Pokud však mladistvý během rozhodování o uložení trestu ukončil přípravu na budoucí povolání, je možné trest uložit bez výše zmíněného omezení. Trest vyhoštění je možno mladistvému uložit jen za podmínek stanovených v ustanovení § 65 sTrZ.¹⁶⁶ Při uložení trestu vyhoštění je nutno přihlídnout k rodinným a osobním poměrům mladistvého, aby mladistvý nebyl po uložení trestu vystaven nebezpečí zpustnutí.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Jen mladistvému, který není občanem Slovenské republiky, nebo občanem jiného členského státu EU nebo občanem smluvního státu Dohody o Evropském hospodářském prostoru nebo mladistvému, kterému byl přiznán statut azylanta.

¹⁶⁷ Ivor, J. a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná část'. Bratislava : Jura Edition, 2006, s. 464-466

7. Závěr

V závěru této práce musím znovu zdůraznit, že problematiku kriminality mládeže vnímám jako velice rozsáhlou a vzhledem k tomu, jsem se ve své práci zaměřila pouze na vybrané instituty a vybranou problematiku trestního práva mladistvých, zejména tedy na hmotněprávní úpravu. Vymezení základních pojmů jsem pojala jen jako základní, neboť se v textu s vybranými pojmy několikrát setkávám a zabývám se jimi podrobněji. Důkladněji jsem se zaměřila na rozbor opatření ukládaných mladistvým pachatelům jako následek jejich trestné činnosti, zejména pak výchovným opatřením. U ochranných opatření jsem vzhledem k zaměření na mladistvé zvolila jen institut ochranné výchovy, jako jediné ochranné opatření upravené ZSM. Vzhledem k pojetí trestních opatření jako ultima ratio, jsem vybrala jako zástupce trestních opatření ty, která nejvýznamněji a nejcitelněji zasahují, v případě jejich uložení a výkonu, do života mladistvých. Jako neopominutelnou součástí problematiky trestání mladistvých jsem se v předposlední kapitole zabývala organizací a činností Probační a mediační služby ve vztahu k mladistvým pachatelům a výchovným opatřením probačního dohledu a probačního programu, které tato služba zajišťuje. S ohledem na nutnost spolupráce mladistvého pachatele, úředníka probační a mediační služby, v ideálním případě i poškozeného, jsem upozornila též na oprávnění a povinnosti těchto subjektů. Jako závěrečnou část své práce jsem zvolila rozbor a stručné srovnání slovenské právní úpravy trestání mladistvých s právní úpravou obsaženou v ZSM. Zejména jsem se pak zaměřila na opatření a tresty ukládané mladistvým.

Zpracováním této diplomové práce jsem pronikla do této problematiky hlouběji a vzhledem k tomu považuji přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže jako samostatné právní normy upravující trestní problematiku mladistvých v České republice, jako velmi přínosné.

8. Resume

Die Delinquenz der jugendlichen Täter, ist immer ein aktuelles Thema, deshalb habe ich das Thema der Strafverantwortlichkeit der Jugend für diese Diplomarbeit ausgewählt.

In der Einleitung definiere ich einige Grundbegriffe, mit denen ich mich während der Arbeit mehrmals treffe und die ich näher erkläre.

Das folgende Kapitel enthält die Analyse der Konsequenzen der Delinquenz der Jugend, was sind, nach der gültigen Gesetzgebung, Erziehungsmaßnahmen, Schutzmaßnahmen und Strafmaßnahmen. In diesem Abschnitt der Arbeit analysiere ich ausgewählte Arten von diesen Maßnahmen und Bedingungen, unter denen sie den Jugendlichen auferlegt werden können.

Das vierte Kapitel orientiert sich auf die Analyse der gültigen Gesetzgebung, mit der Spezialisierung auf die Rechtsfolgen der Verstöße der Jugendlichen. Die Analyse orientiert sich auf die historische Entwicklung von der ältesten Bearbeitungen der Delinquenz der Jugend bis zu der Annahme des Gesetzes Nr. 218/2003 über die Verantwortung der Jugend für rechtswidrigen Taten und über die Justiz in Sachen der Jugend – das Gesetz über Justiz in Sachen der Jugend.

Der weitere Teil enthält die historische Entwicklung und die gegenwärtige Gesetzgebung des Institutes der Bewährungs- und Vermittlungsdienstes. Dieser Teil orientiert sich auf seine Organisation, Pflichten und Kompetenzen der Beamten und Assistenten und die Nutzung von diesem Dienst in den Strafsachen der Jugendlichen. Das Kapitel enthält auch die Analyse der Erziehungsmaßnahmen – der Aufsicht des Bewährungs- und Vermittlungsdienstes und das Bewährungsprogramm.

In dem letzten Kapitel namens „Die Analyse der ausländischen Gesetzgebung“ beschäftige ich mich mit dem Vergleich der Gesetzgebung der Strafe der Jugendlichen in der Slowakischen Republik mit der tschechischen Gesetzgebung, besonders im Bereich der Konsequenzen der Delinquenz der Jugendlichen.

Seznam použitých pramenů

Knižní literatura česká:

Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004

Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010

Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009

Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2005

Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Vyd. 2., aktualit. Praha : Portál, 2003

Miříčka, A., Scholz, O. O trestním soudnictví nad mládeží. Praha : Československý kompas, 1932

Novotný, F. Trestní právo hmotné. 3. rozšířené vydání. Aleš Čeněk Plzeň, 2010

Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2001

Schelleová, I., a kolektiv Právní postavení mladistvých. Praha : Eurolex Bohemia, 2004

Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2004

Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář . 1 vydání. Praha : C. H. Beck, 2009

Šámal, P., Válková, H., Sokolář, A., Hrušáková, M., Šámalová, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha : C.H. Beck, 2011

Válková, H. – Dünkel, F.: trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. Praha: Vydavatelství Leges, 1992

Večerka, K., Holas, J., Tomášek, J., Diblíková, S., Blatníková, Š. Mládež v kriminologické perspektivě. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009

Větrovec, V. a kol., Zákon o mediaci a probaci Komentář. EUROLE BOHEMIA. Praha, 2002

Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží. Masarykova Univerzita v Brně, 1997

Žatecká, E. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. První vydání. KEY Publishing s.r.o., 2007

Čentěz, J., Trestný zákon s komentářem. Žilina. Eurokódex-poradca podnikatela, 2006

Ivor, J. a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Bratislava : Jura Edition, 2006

Odborné články:

Hulmáková, J. Nad slovenským trestným právem mládeže. Trestněprávní revue, 6. ročník, č. 4, 2007

SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H. Trestní opatření ve věcech mladistvých. Trestněprávní revue, 2005, roč. 4, č. 2

SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H. Trestní opatření ve věcech mladistvých. 2. část. Trestněprávní revue, 2005, roč. 4, č. 3

SOTOLÁŘ, A. Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 2005, roč. 4, číslo 9

SOTOLÁŘ, A. K povaze probačního dohledu na mladistvémi. Trestněprávní revue, 2005, roč. 4, číslo 11

SOTOLÁŘ, A. Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 2006, roč. 5, číslo 7

SOTOLÁŘ, A. K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 2006, roč. 5, číslo 12

SOTOLÁŘ, A. Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 2007, roč. 6, č. 12

Vráblová, M. Trestné zákonodárstvo nad mládežou v historickém perspektive – včera a dnes. Justičná revue, 58, 2006, č. 6-7

Právní předpisy:

zákon č.48/1931 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží

zákona č. 94/1963 Sb. o rodině ve znění pozdějších předpisů

zákona č. 23/1991 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod

zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

zákona č. 218/2003 o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník - TrZ,

zákon č. 141/1961 Sb. o trestní řízení soudním (trestní řád) – TŘ

zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon

zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok

Judikatura:

Usnesení KS v Českých Budějovicích-pobočka v Táboře ze dne 15.4.2004, sp. zn. 14 To 130/2004

Usnesení VS v Praze ze dne 2.2.2005, sp. Zn. 8 To 14/2005

Usnesení NS ze dne 27.9.2006, sp. Zn. 8 Tdo 1069/2006

Usnesení KS v Českých Budějovicích ze dne 31.10.2006 sp. Zn. 3 Rodo
6/2006